

*Александра Мировић Јанковић**

Институт за политичке студије, Београд

КОШАРЕ – СИМБОЛ ВИШЕСТРУКОГ ЗНАЧЕЊА И НОВА КОМПОНЕНТА СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**

Сажетак

У раду се указује на то да је, поред њеног великог историјског, геополитичког и геостратешког значаја, Битка на Кошарама, вођена током НАТО агресије против СР Југославије пролећа 1999. године, када је реч о српском народу и држави, произвела и одређене последице на идентитетском пољу. У првом делу, у оквиру анализе војно-историјског контекста и друштвено-политичких последица борби вођених на Кошарама и Паштрику, критички се разматрају, уз ослањање, између осталог, и на концепт „новог милитаристичког хуманизма” Ноама Чомског (Noam Chomsky), различите стратешке димензије војне операције НАТО која је била означена као хуманитарна војна интервенција. Показано је да је она у суштини била одраз процеса децивилизације и једног дубоког, разарајућег антихуманизма, као и претеча онога што се данас назива хибридним ратом. Потом, у другом делу истраживања, у фокусу анализе је управо симболичко-идентитетска функција Битке на Кошарама и самог појма Кошаре. Ту се најпре указује

* Имејл адреса: aleksandramirovic@yahoo.com; ORCID: 0000-0003-1228-8235.

** Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под истим називом на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после”, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије. Овај чланак је настао као резултат научноистраживачког рада у оквиру Института за политичке студије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација.

на различито симболичко значење које се придаје појму Кошара у зависности од страна у сукобу, што ће рећи да постоје албански и српски симболизам „Кошара”. Но, у истраживању акценат је на „Кошарама” као српском националном симболу који има своју ужу, али и одређене шире димензије. Имајући у виду то да је током претходних четврт века појам Кошара у српском народу и друштву стекао статус својеврсног симбола, пошло се од претпоставке да се већ сада може маркирати процес успостављања „Кошара” као значајне компоненте српског националног и културног идентитета. Циљ је утврдити фазу у којој се налази тај процес. Показаће се да је он првенствено инициран одоздо, дакле, од самог друштва, да би тек у новије време постале видљивије и иницијативе одозго. То се тумачи као један инверзиван процес. Према налазима истраживања, ради превазилажења постојећег стања „националне запуштености”, неопходан је одговорнији и озбиљнији институционалан приступ, када је реч о развоју и неговању културе памћења у вези са „Кошарама” и њиховом уобличавању као идентитетског елемента. То подразумева један стратешки приступ креирању јавних политика, попут образовне, културне и других врста практичних политика које могу допринети на том пољу. При томе, посебна пажња је посвећена систему образовања и васпитања као кључном чиниоцу у том процесу. Такође, указано је и на улогу коју у томе могу имати медији и медијске политике памћења. У погледу методолошког оквира, примењена је метода анализе садржаја релевантних научних и стручних, али и медијских, као и одређених правних докумената. Предмет анализе су и нека књижевна дела од значаја за разумевање и објашњење симболизма „Кошара”. Такође, као извор података, коришћена су и сведочења и интервјуи припадника Војске Југославије који су били директни учесници у поменутим биткама. Као допунска метода, примењена је дискурзивна анализа, али и метода посматрања која је неизоставна када је реч о савременим

друштвеним процесима и феноменима којима имамо прилике да, као „сведоци времена”, присуствујемо.

Кључне речи: Кошаре, Косово и Метохија, симболизам, национални идентитет, Србија, Војска Југославије, култура памћења, политика памћења, образовање, медији

У години великог јубилеја 2024. – када се обележавало четврт века од Битке на Кошарама и НАТО бомбардовања СР Југославије – искристализовало се уверење да су се коначно стекли услови да се, на научним темељима, сагледа важност овог, можда и најзначајнијег догађаја из новије српске историје, његове различите димензије и последице, као и његов утицај на савремене друштвене и политичке процесе у српском друштву и шире, те извуку одатле и одређене поуке. У том контексту, вредне пажње су, поред осталих, и оне последице које је ова битка произвела на идентитетском пољу, али и улоге које имају неки друштвени чиниоци, попут медија и образовања, у процесу конституисања „Кошара” као нове компоненте српског националног идентитета.

БИТКЕ НА КОШАРАМА И ПАШТРИКУ – ВОЈНО-ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ И ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ

Агресија НАТО на СРЈ као претеча савременог хибридног рата

Битка на Кошарама, као и Битка за Паштрик, одиграле су се 1999. године за време НАТО бомбардовања Савезне Републике Југославије – СРЈ (отпочело 24. марта и трајало у континуитету све до 10. јуна те године), које је заправо спроведено у оквиру војне операције поменутог савеза чији је кодни назив био „Савезничка сила” (*“Allied Force”*), а која је у Србији остала упамћена под незваничним називом „Милосрдни анђео” (*“Merciful Angel”* или *“Angel of Mercy”*).¹ И поред

¹ Треба дати напомену у вези са постојећим контроверзама о поменутом називу „Милосрдни анђео” који је у јавном, медијском и сваком другом говору у Србији веома распрострањен када је реч о војној операцији Северноатлантске алијансе против СРЈ, премда се он не помиње у званичним документима НАТО-а. Постоје, наиме, различита

одређене контроверзности у вези са настанком овог другог назива, он несумњиво указује на сву циничност и лицемерство стратега и главних актера спровођења те војне операције која, поред тога што је са међународно-правног становишта била нелегална (спроведена је без одобрења Савета безбедности УН, како је то Повелом УН предвиђено, и то је била прва интервенција НАТО те врсте и уједно његова друга *“out of area”* операција, каква је претходно изведена 1995. год. током бомбардовања Републике Српске у БиХ), окарактерисана је као хуманитарна војна интервенција чији је циљ наводно био спречавање хуманитарне катастрофе међу албанском етничком групом на Косову и Метохији.² Уистину она је произвела

тумачења порекла тог назива који фигурира првенствено у унутрашњој употреби у српском друштву, па чак и од стране бројних стручњака и професионалаца. Према једном тумачењу, тај назив је изведен на основу метафоре о „анђелу чувару”, а која се доводи у везу са каснијим, промењеним именом НАТО операције – „Заједнички заштитник” (*“Joint Guardian”*) – које јој је дато од уласка трупа овог савеза на Косово и Метохију јуна 1999. године. Према другој интерпретацији, спорни назив је настао услед језичке грешке коју је направио тадашњи кинески председник током посете Италији марта 1999. год, када је погрешно изговорио назив за амерички контингент у оквиру операције „Савезничка снага”, пермутујући *“Noble Anvil”* („Племенити наковањ”) изразом *“Noble Angel”* („Племенити анђео”). Ту је још једно тумачење у складу са којим је назив „Милосрдни анђео” проистекао из имена британске хуманитарне мисије на Космету током пролећа 1998. год, које је званично гласило „Операција анђeosке мисије милосрђа” (енгл. *“Operation Angel’s mission of mercy”*), док се у британским медијима појављивало и само „Операција анђео”. Постоји мишљење, попут оног које је изнео Бојан Димитријевић, да је тадашња пропаганда српских власти искористила управо тај назив, проширивши га на целокупну операцију НАТО-а против СРЈ, те наглашавајући на тај начин њен цинизам, а све у сврху мобилизације јавности (видети *RTS onlajn*, 2009). Ипак, мора се приметити да без обзира на конкретне називе у оптицају, као што су „Милосрдни анђео” или „Племенити наковањ”, суштина те НАТО операције је била таква да она није могла бити ни милосрдна ни племенита, већ једино у функцији – како је то добро приметио Ноам Чомски (Noam Chomsky 1999) – „циничног опортунизма” држава које су у томе учествовале.

- ² Између осталог, у прилог тезе о наводној хуманитарној катастрофи у јужној српској покрајини требало је да говори извештај Верификационе мисије ОЕБС-а (Организације за европску безбедност и сарадњу) на Космету – тзв. Косовске верификационе мисије (КВМ), који је пак био – насупрот њеном мандату да надгледа, истражи и документује кршења људских права почињена од свих страна у сукобу – већ на први поглед врло симплификован и недвосмислено пристрасан. Тако је у анализи њених налаза за период октобар 1998 – јун 1999. год, а коју је спровела Канцеларија за демократске институције и људска права (ODIHR) при ОЕБС-у, као основни закључак изнето: „Групно и произвољно убијање цивила – небораца догодило се на обе стране у сукобу у периоду до 20. марта. Са стране југословенских и српских снага, њихова намера да примене масовна убиства као инструмент терора, присиле или кажњавања косовских Албанаца већ је била евидентна 1998. године, а шокантно је демонстрирана инцидентима у јануару 1999. (укључујући масовно убиство у Рачку) и касније”. Међу ту изнетим

управо такву катастрофу на читавом простору тадашње Југославије чије последице су и данас несагледиве у свим њиховим размерама. Заправо, у овом случају „биланс међународне самовоље и безакоња” може се означити као „хуманитарна и културна катаклизма”, пре него катастрофа (Војовић 2014, 7–10, 30–31).

Но, у Уједињеном Краљевству, рецимо, од стране тамошњих нових лабуриста конструисан је политички наратив, који су одмах преузели и британски медији, о НАТО интервенцији против СРЈ као првом рату у коме је ова земља учествовала „из чисто хуманитарних

закључцима, на самом крају се помиње и следеће: „Српски народ на Косову је био жртва кршења хуманитарног права које је починила ОВК, посебно у случају многих Срба који су нестали након отмице”. А онда је, вероватно ради минимизирања ових аката албанских терористичких снага, одмах додато: „Међутим, многи српски цивили су били активни учесници у кршењу људских права, заједно са војском и безбедносним снагама, против косовских Албанаца” (OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights [ODIHR] 1999).

Поменути „случај Рачак” односи се на антитерористичку операцију српских полицијских снага која је спроведена 15. јануара 1999. у селу Рачак и која је искоришћена, након неких ранијих неуспелих покушаја те врсте, за монтирање приче о прекомерној употреби силе од српских безбедносних снага, те наводно почињеном „масакру” и „покољу” над више од 40 албанских цивила. Већ сутрадан, на конференцији за медије, такву квалификацију догађаја дао је управо шеф Верификационе мисије ОЕБС-а Вилијам Вокер (William Graham Walker). То је послужило НАТО снагама као *casus belli*, односно легитимизујући аргумент за спровођење тзв. хуманитарне војне интервенције против СРЈ. Међутим, од самог почетка овај догађај су пратиле контроверзе и различите информације. Наиме, насупрот пре свега америчким, али и другим западним тзв. мејнстрим медијима који су извештавали о овом догађају користећи се политичком пропагандом и ослањајући се углавном на изјаве западних и НАТО службеника, било је и оних страних новинара, медијских кућа и штампе, као што је познати француски лист *Le Figaro* (*Le Figaro*) или чак, према Србима раније не баш наклоњен, *Le Monde* (*Le Monde*), који су одмах упозорили на могућност да је овај случај „намештена ствар” (Johnstone 1999; видети и Gil-White 2005). Тако је француски новинар Рене Жирар (Renaud Girard), већ након пет дана од овог догађаја, сугеришући у свом чланку који је објавио *Le Figaro* да је „масакр у Рачку” могао бити инсцениран, поставио питање: „Да ли је ОВК интелигентно покушала да војни пораз претвори у политичку победу?” (Girard 1999). Због тога ће овај случај остати упамћен и као „обмана Рачак” или на енглеском “*The Racak Hoax*” (Johnstone 1999). Такође, и немачки новинар Бо Адам (Bo Adam) из *Берлинер Цајтунг-а* (*Berliner Zeitung*), који се, услед сумње у званичну верзију догађаја, бавио детаљним истраживањем „случаја Рачак” и који је имао увид у обдукционе налазе патолога из Србије, Белорусије и Финске, у свом сведочењу пред Хашким трибуналом изнео је закључак да „није било погубљења” у Рачку, те да су тамо били „присутни и активни” припадници тзв. ОВК (*SENSE Tribunal* 2005). Коначно, у судском поступку у Хашком трибуналу против бившег председника Слободана Милошевића тужилаштво је имало проблема у доказивању тог измишљеног злочина, те је оптужница за то против њега, али касније и других српских политичара и војних старешина, одбачена (видети Todorović 2023).

разлога” (видети Latham 2005). Када је реч о њеној „ефективности” у том смислу, то се јасно види, на пример, из једне рачунице коју је својевремено изнео директор Центра за руске и источноевропске студије на Универзитету у Питсбургу – Роберт Хејден (Robert Hayden): „Жртве међу српским цивилима у прве три недеље рата веће су од свих жртава на обе стране на Косову у три месеца која су претходила овом рату, а ипак су та три месеца требало да буду хуманитарна катастрофа”. Ноам Чомски, који ово износи у својој анализи, додаје ту још један веома значајан моменат, истичући следеће: „Истина је да жртве међу српским цивилима представљају мало у контексту шовинистичке хистерије која је распиривана за рат против Срба. Али број жртава бомбардовања међу Албанцима у прве три недеље, процењен у то време на стотине, иако вероватно много већи, сигурно је био далеко већи од оног у претходна три месеца, а вероватно и претходних година” (Chomsky 1999).

О импликацијама ове војне операције и њиховим размерама, као и њеном „хуманистичком” карактеру, говоре подаци у вези са не само бројем директних људских жртава цивилних и војних, бројем расељених лица, те разарањем важних инфраструктурних објеката и културно-историјских добара, произведеном непосредном и посредном економском штетом и др, већ и они о нарушавању, па и уништењу животне средине, како путем употребе веома опасне и забрањене муниције са осиромашеним уранијумом (који је ништа друго до нуклеарни отпад), тако и гађањем индустријских објеката (хемијских и енергетских постројења) услед чега је дошло до отпуштања велике количине изузетно токсичних материја у окружење, уз контаминацију ваздуха, земљишта и воде, укључујући и подземне воде. Због тога је несумњиво да је овај рат против СРЈ, између осталог, имао карактеристике еколошког рата, а произвео је и ефекте хемијског рата, те да је девастирањем животне средине продуклована права еколошка катастрофа, уз постојање озбиљних индиција и о извршеном екоциду³ над датим простором и овдашњем

³ Екоцид, који у буквалном смислу означава „убијање животне средине”, и поред одређених напора у том правцу, још увек није коначно дефинисан као посебно међународно кривично дело (поред четири постојећа, као што су: геноцид, ратни злочин, злочини против човечности и агресија, то би било пето дело те врсте), али у одређеном броју држава, у њиховом националном кривично-правном систему, као и унутар ЕУ од недавно, ипак јесте криминализован (видети нпр. Вејновић, 2022). Но, генеза тог појма се доводи у везу са појмом геноцида. Сматра се да је тај термин сковао и први употребио – у смислу постојања намере да се уништи природа тј. животна

становништвом, као и његовим потомством (видети: Antić n. d, 10, 19; Muratović i Muratović 2014, 70; Bakrač, Klem i Milanović 2018, 476). Дакле, када је реч о страдању српског и других народа на простору СРЈ поводом поменутог догађаја, поред директних последица, постоје и оне са продуженим или одложеним и, тиме, дугорочним дејством, а којима је вероватно изложен чак и шири регион, па и други делови европског простора. Но, у сваком случају, остаће забележено: „Бомбардовање Србије и Црне Горе (тада СР Југославије) извршено је са циљем отклањања непостојеће и медијски монтиране хуманитарне катастрофе, а истовремено је убијено око 2.000 цивила и 1.002 војника... Највећи број бомбардовања извршен је на Косову и Метохији, па је хемијска и радиолошка контаминација највећа у том делу Србије” (Muratović i Muratović 2014, 64).⁴ Тиме је грађанима СРЈ (Србије и Црне Горе) угрожено право на живот и здравље, али и право на одрживи развој.

То довољно говори о „хуманости” ове војне операције НАТО снага, која је уистину била одраз изразитог, постмодернистичког антихуманизма који ће постати неодвојива компонента савремених „процеса децивилизације” и стварања „ризичних друштава”.⁵ Више

середина – Артур Галстон (Arthur Galston), амерички биолог, 1970. године на једној конференцији у Вашингтону, и то правећи управо паралелу између екоцида (животна средина као жртва) и геноцида (одређена група људи као жртва). Првобитно екоцид се повезивао са Вијетнамским ратом и тадашњом употребом хемијског оружја и нарочито хербицида (тзв. наранџастог отрова или „агенса оранж”) од стране САД (видети нпр. Petrović, 2023). Отуда се овај појам превасходно и доводио у везу са ратним дејствима и употребом опасног и оружја за масовно уништење.

⁴ Према истом извору, на простор тадашње СР Југославије изручено је око 13.000 тона осиромашеног уранијума, и то на укупно 113 локације, од чега је највећи део њих био на Косову и Метохији. Наводи се и да је „НАТО (је) признао ‘само’ 11.000 тона овог нус-производа уранијума 235 који се користи као гориво у нуклеарним електранама” (Muratović i Muratović 2014, 66, 69).

Треба рећи и то да још увек нема званичних података о броју страдалог људства у Србији од НАТО бомбардовања 1999, те да се ти подаци разликују од извора до извора. Тако, на пример према једном другом извору, било је 2.500 погинулих и 12.500 рањених, док се за материјалну штету нанету Србији и Црној Гори износи процена од 29,6 милијарди долара (Bojović 2014, 31).

⁵ О процесима децивилизације – посматраним са становишта концепта „ризичног друштва” и теорије „рефлексивне модернизације” које је развио један од најутицајнијих аутора, угледни немачки социолог Улрих Бек (Ulrich Beck) – говори се превасходно у смислу способности савремених друштава да, (зло)употребом технолошког развоја, човека као појединца поробе, а „правдајући то тиме да све то чине како би га заштитили од разних новонасталих опасности и ризика” (Glišović 2016, 121). Но, то исто важи и када је реч о тенденцији злоупотребе постојећих технолошких достигнућа, тј. разних софистицираних технологија, у милитаристичке сврхе зарад неоколонијалног

него парадоксално јесте то што је она пред светским аудиторијумом представљана и легитимисана као „борба цивилизације са варварством”. Памте се речи британског драмског писца и нобеловца Харолда Пинтера (Harold Pinter), који је био у оној малобројнијој групи светских интелектуалних величина које су у оно време отворено осудиле НАТО агресију против СРЈ:

„Оправдање за ову акцију – ’хуманитарни обзири’ – очигледно је лош виц. Ова акција демонстрира изузетно лицемерје САД и Британије... Без икаквог увијања – то је чист геноцид... Када су касетне бомбе експлодирале на српским пијацама, секући децу на комоде, нама је речено да је такав чин предузет у име ’борбе цивилизације са варварством’” (према Sudar 2021).

То је, дакако, она врста (анти)хуманизма коју је раније поменути Чомски назвао „новим милитаристичким хуманизмом”. Он објашњава да је тај нови хуманизам, који је био „срећно темпиран са новим миленијумом”, представљен у складу са „ласкавим аутопортретом” западних сила и њихових лидера као деловање „у име принципа и вредности” који су хумани, а што је наводно требало да замени „грубу политику уских интереса из мрачне прошлости”. На крају, тај „хуманистички” циљ је, како закључује Чомски, „прогутао западне силе и њихове интелектуалне културе почетком 1999. године (Chomsky 1999). Оно што у потпуности разоткрива ову, у то време иновативну и „бајковито” осмишљену, идеолошко-политичку конструкцију јесте парадокс да то, наводно хуманистичким мотивима вођено деловање подразумева употребу оружане силе, дакле, голе силе, уз једноставно сврставање уништених и/или оштећених цивилних објеката, као и самих цивилних жртава, у категорију „колатералне штете”.

Убрзо ће се испоставити да је та интервенција ипак била у функцији територијалног и идентитетског инжењеринга (промене територијалног статуса Космета и његовог српског идентитета); али заправо с крајњом сврхом легитимисања нове улоге НАТО и тиме потврде разлога за будући опстанак овог савеза под доминацијом САД као тада једине преостале суперсиле са новостеченом супрематијом

поробљавања таргетираних народа и успостављања контроле над њима, и то све са позивањем на „заштиту људских и мањинских права” појединих група и „превенцију” хуманитарне катастрофе или, пак, на интересе националне безбедности.

у међународним односима, дакле упркос драстично промењеним околностима у глобалном поретку. Уосталом, такве мотиве НАТО агресије против СРЈ касније ће разоткрити и сам амерички генерал Весли Кларк (Wesley Clark) – у време њеног спровођења главнокомандујући снагама поменуте Алијансе: „Милошевић, говорећи отворено, никад није стварно схватио да овај рат није стриктно био везан за Косово. То, коначно, није био ни конфликт због етничког чишћења. То је била битка за будућност НАТО, битка за кредибилитет САД као силе у међународним односима” (нав. према: Subašić 2023).⁶

Треба такође истаћи још једно значајно обележје ове војне операције, а то је континуирано, интензивно и веома агресивно вођење негативне и заправо „прљаве”, антисрпске кампање у западним медијима, што је дакако представљало својеврсни пропагандни рат. Он се огледао пре свега у једној симбиози деловања западног новинарства и њихових влада где су они настојали да „заједнички дефинишу стварност и потврђују међусобно поткрепљујуће наративе”. Како је то добро приметио Филип Хамонд (Philip Hammond 2022), радило се о наставку медијске и политичке демонизације Срба, након рата у БиХ, и то пре свега кроз њихово поређење са нацистима: они „нису били само ‘други’ као заостали, већ и демонизовани као зли, за разлику од доброг западног Ја” (1,14). Постоје и друга значајна истраживања страних аутора којима је недвосмислено потврђена та стратешка веза која је постојала између западних медија и њихових националних политика, односно политичког наратива самог НАТО у вези са тзв. косовским конфликтом. У једном од њих ће тај доминантан утицај НАТО извора на тадашње извештавање британских медија бити идентификован као одређен хегемонистички модел (видети Latham 2005). Наравно, није изостала потпора оваквом пропагандном деловању против Срба и Србије и од стране регионалних медија, док је у албанском медијском наративу, који се није променио до данас, Војска Југославије означавана као „агресорска” и „окупациона сила” (у сопственој држави?! – што, дакле, по дефиницији ових категорија није могуће и представља највећи *nonsense*), а југословенски и српски режим као „опресивни” и „геноцидни”. На тај начин, кроз стратешко обликовање антисрпског дискурса, НАТО је са својим албанским саборцима против Србије и

⁶ О томе је говорио 2023. у интервјуу за *Новости* историчар и политиколог др Миле Бјелајац.

СРЈ водио и посебан психолошки рат. Под тим појмом се подразумева не само старо Лернерово (Daniel Lerner) одређење њега као „новог имена” за ратну пропаганду, већ и она шири концепција која се односи на „рат психолошки вођен”, када се војне и политичке стратегије креирају и спроводе у складу са принципима научне психологије (Linebarger 1954, цитирано у: Smelić 1956, 18). Како је професор Стојан Цмелић (Smelić 1956) још средином 50-их година прошлог века приметио: „Психолошки рат – као саставни део војних операција – није ништа ново. Он се водио у прошлости од када се воде ратови уопште... (његов) циљ у прошлости и данашњици је исти, само се психолошки рат данас усавршио у погледу својих средстава и метода...” (19). Циљ је, наиме, да се путем пласирања одређених порука, аргумената и (дез)информација, дакле и обманивањем, утиче на ставове, мишљења, осећања а тиме и понашање људи на непријатељској страни, како би се уништио или макар ослабио њен војни морал, како код бораца тако и у позадини међу самим грађанством. Управо ова матрица јесте оно што се може уочити и у пропагандној антисрпској НАТО кампањи током 1998–1999. године, а која је, између осталог, била усмерена на развој, прихватање и дубоку интериоризацију код припадника српског народа и осталих грађана наше државе одређених (ауто)перцепција са изразито негативним предзнаком о улози и „кривици” Србије у тзв. косовском сукобу. У том смислу, далекосежнији циљ овог психолошког рата био је инволуција националне свести код Срба, уз слабљење и декомпоновање њиховог националног идентитета. Ефекти таквог деловања данас су потпуно видљиви.

Премда је из перспективе западне јавности, обликоване поменутом пропагандом, НАТО кампања можда и могла деловати као део процеса „демократизације” Србије, исто као и у случају нешто касније „инжењерске револуције” – како је Марлен Споери (Marlene Spoori 2014) означила петооктобарске промене у Србији 2000. године, настојећи да истакне улогу коју су имале западне силе у томе⁷ – парадокс такве „промоције демократије” огледао се у

⁷ Споери је овим желела да укаже на настојање западних сила да се случај петооктобарских промена и свргавања Слободана Милошевића са власти у Србији искористи за оправдање њиховог „извоза” демократије или, боље рећи, одређеног демократског модела у друге земље блиско-источног и северно-афричког региона или, пак, неке на простору бившег Совјетског Савеза.

томе да је страна интервенција више заправо одмогла него помогла демократској транзицији ове земље (видети Spoerri 2014).

Због поменутих и неких других његових стратешких димензија, може се рећи да је управо овај рат НАТО-а и тзв. Ослободилачке војске Косова (ОВК или, изведено из албанског акронима, УЧК; енгл. KLA – “Kosovo Liberation Army”) против СРЈ и Србије 1999. године био једна врста специјалног рата, односно претеча онога што се данас назива хибридним ратом.⁸ Ту се мисли заправо на „једну синтезу” различитих начина деловања и употребе различитих средстава, кроз комбиновање одређених тактика и техника, у вођењу савременог рата (Mattis and Hoffman 2005). Утолико, симболизам Битке на Кошарама и самог појма Кошара добија још више на значају, будући да они означавају не само неправедну „борбу Давида и Голијата”, односно слабијег спрам изразито јачег противника, већ и непоколебљиву и храбру борбу српске и југословенске војске у условима настојања ка постизању дугорочног уништења нашег народа и његове државе.

⁸ Појам хибридног рата односи се на изразиту комплексност данашњег начина ратовања, карактеристичног за XXI век, који укључује употребу, поред војних и конвенционалних средстава и снага, и оних неконвенционалне и невојне природе, па чак и неке нелегалне облике деловања. У почетку појам се употребљавао из перспективе америчких оружаних снага и нових врста изазова са којима су се оне суочавале током рата у Ираку и Авганистану. Настојећи да укажу на слабости приступа америчке војске где се акценат стављао на њену предност у технологији и конвенционалним снагама, упркос појави нових, тзв. хибридних претњи, двојица официра америчких marinaца Френк Хофман (Frank Hoffman) и Џејмс Матис (James N. Mattis) дали су горенаведено одређење хибридног рата као „једне синтезе” различитих модуса деловања, уз употребу различитих средстава, тактика и техника (Mattis and Hoffman 2005). Он укључује вођење пропагандног тј. психолошко-информативног рата, као и тзв. сајбер рата, те економски рат уз предузимање и одређених финансијских мера, герилско ратовање, провођење специјалних операција или, пак, терористичко деловање и акције нарко-криминалних група итд. (Mattis and Hoffman 2005). Према неким изворима, овај термин је први лансирао Вилијам Немет (William Nemeth) 2002. год у својој мастер тези где се бавио случајем ратова у Чеченији (Руска Федерација) током 90-их година прошлог века, а које је видео као модел хибридног рата који ће у будућим сукобима постати доминантан. Убрзо након тога, допринос популаризацији и концептуализацији овог појма дали су поменути Хофман и Матис, да би још неко време прошло до почетка употребе овог термина и у званичним војно-доктринарним документима најпре америчке, а потом и британске војске (видети Svetković, Kovač, i Joksimović 2019, 324–327).

ОВК – пример двоструких стандарда у третирању терористичких организација

У погледу самопроглашене тзв. Ослободилачке војске Косова, треба посебно истаћи да је реч о парамилитарној организацији сепаратистичких снага косметских Албанаца. Она је формирана 1993. године као паравојни огранак, то јест терористичка група Народног покрета за Републику Косово (НППК) чије се руководство налазило у Немачкој. Такође, постоје аргументоване тврдње да су у њеном формирању и снабдевању, као и каснијим обукама, учествовале западне обавештајне службе, пре свих америчка CIA и немачка BDN, као што постоје и докази да је главна полуга у њеном финансирању, поред албанске дијаспоре и муџахединских и цихадистичких организација, била трговина наркотицима (видети Subašić 2023; Nikolajević i Sekulović 2023, 146–147; Walker and Laverty 2000).⁹ Терористе тзв. ОВК првобитно су у камповима у Албанији обучавали албански официри, да би након Дејтонског споразума улогу инструктора преузели припадници западних обавештајних агенција. У периоду 1998–1999. године, према статистичким подацима МУП-а Републике Србије, тзв. ОВК је извела чак 7.883 напада, од чега је највећи број њих био усмерен на цивиле (забележено је 5.343 таквих напада), и то како на Србе и припаднике других неалбанских заједница, тако и на Албанце лојалне држави, а потом на полицијске и војне снаге (према Subašić 2023).

Поменута организација је, пре свега због њених политичких мотива, те циљева и метода деловања, означавана као терористичка и то не само од стране српских и југословенских власти, већ и од великог броја домаћих, али и неких страних експерата и аналитичара, док су је поједини пак третирали као герилу (видети нпр. Walsh 1999; Girard 1999; Gaćinović 2015, 170–177). Такође, она је крајем 90-их година XX века била и на званичној листи страних терористичких организација у САД, чему је својевремено значајно допринео Роберт Гелбард (Robert S. Gelbard), амерички дипломата и специјални изасланик за Балкан америчког председника Била Клинтона (William

⁹ Прошле године је Скот Ритер (Scott Ritter), амерички обавештајац у пензији, али и веома утицајан и признат стручњак не само за обавештајну материју већ и међународне односе и геополитику, изјавио да је CIA створила ОВК као „своју приватну војску терориста”, те да су оне заједно радиле „на стварању фикције о ’геноциду који је починила Србија’” (24sedam 2024).

Jefferson Clinton). Гелбард је, наиме, тзв. ОВК категоризовао као „наркодилерску терористичку организацију” и управо ће он у Београду фебруара 1998. године изјавити да је „ОВК без икакве сумње терористичка организација” (Влашковић 2020; видети и International Crisis Group [ICG] 2001, 19).

Међутим, убрзо ће западне силе предвођене Сједињеним Државама, у складу са њиховом политиком и геополитичким интересима, променити свој приступ, те ће припаднике тзв. ОВК почети да третирају као „борце за слободу” и побуњеничке снаге, а током рата на Космету и као легитимну страну у сукобу и НАТО савезнике. Заправо, они ће на терену одиграти улогу пешадије Северноатлантског савеза, будући да ова Алијанса и САД нису желеле да ризикују и ангажују сопствене копнене снаге. Како је и сам признао у својим мемоарима генерал Кларк, говорећи о борбама на Паштрику и контраофанзиви српских снага, стратегија НАТО се ослањала на пружање помоћи борцима тзв. ОВК како не би морали заузимање „врха овог брда да плате америчком крвљу” (O’Neill 2002, 27). Но, политичка легитимизација терористичке ОВК обезбеђена је управо на преговорима у Рамбујеу, где је на челу делегације косметских Албанаца био нико други до Хашим Тачи (Hashim Thaci), један од њених вођа.

У јуну 2001. године, америчка администрација за време председниковања Џорџа Буша (George Walker Bush) ставила је фактички на црну листу одређен број „албанских екстремиста”, забранивши им улазак у САД, као и да се из ове земље прикупљају или шаљу средства њима или одређеним „специфичним организацијама”, у шта су спадале и албанске терористичке организације које су деловале у Северној Македонији и на простору централне Србије (ICG 2001, 19). Касније, након терористичких напада у САД од 11. септембра 2001. године, за шта је оптужена Ал Каида, све чешће су у јаван простор доспевале информације о повезаности тзв. ОВК са поменутом милитантном исламистичком организацијом, која је проглашена за терористичку од стране Савета безбедности УН, НАТО, ЕУ, САД, Русије и бројних других земаља. Према неким обавештајним изворима, наиме, не само да су албански терористи добијали финансијску помоћ од Ал Каиде, већ су поједини припадници тзв. ОВК имали и обуку у њеним тајним терористичким камповима у Авганистану, БиХ и другде (Seper 1999). Но, након 11. септембра направљен је опет изванредан заокрет САД према албанским

терористичким организацијама на Балкану. Средином октобра 2001. године шеф мисије САД на Космету послао је поруку „да би сваки провокативни чин наоружаних албанских група САД виделе као подршку терористичким снагама” (ICG 2001, 19).

У сваком случају, и поред наводних дилема или извесних притисака који долазе споља, те могуће (ауто)цензуре у функцији „политичке коректности”, национални интерес Србије налаже да се и данас, при сваком помињању тзв. ОВК, мора наглашавати њен терористички карактер. Уосталом, након уласка на Косово и Метохију међународних безбедносних снага – КФОР-а (енгл. KFOR – Kosovo Force), у оквиру којих доминантну улогу има НАТО, и повлачења југословенских и српских безбедносних снага, није спроведен договор, односно уговорна обавеза о демилитаризацији тзв. ОВК. Штавише, убрзо је започета њена реорганизација, односно трансформација. Њени припадници укључени су не само у албанске политичке партије на КиМ и шире, од којих је већина утемељена на иредентистичко-сепаратистичкој идеологији, већ и у структуре косовских полицијских снага, а потом и тзв. Косовског заштитног корпуса (КЗК), успостављеног након што се одустало од формирања националне гарде тзв. Косова (по узору на Националну гарду САД), а која је требало да буде језгро тамошњих оружаних снага (видети: Nikolajević i Sekulović 2023, 135–139). Такође, убрзо ће бити формирана још једна албанска етно-сепаратистичка и терористичка организација, тзв. АНА – Албанска национална армија, чије је политичко крило Фронт за национално уједињење Албанаца (ФНУА). Она је заправо „ОВК под новим именом”; међутим, како Николајевић и Секуловић (Nikolajević i Sekulović 2023) у својој студији примећују: „Иако постоје чврсте спреге некадашње ОВК и нове терористичке организације АНА, албанске вође са Косова и Метохије... гледају да умање значај АНА на Косову и Метохији, а подрже је у борби ван Косова” (139, 148). Након почетног организовања и деловања по принципу ћелија, тзв. АНА је касније успоставила праву војну структуру, са одређеним бригадама и дивизијама које су и територијално организоване (покривају одређене области у Србији, Црној Гори, Северној Македонији и Грчкој, односно „геопростор тзв. велике Албаније”), уз претендовање да буде „главна војска свих Албанаца” (132, 138, 141, 143). И поред свега наведеног, САД ову организацију третирају превасходно као криминалну, а не терористичку. Даље, ту су биле и њене регионалне подружнице попут терористичких

организација: ОВПМБ (тзв. Ослободилачка војска Прешева, Медвеђе и Бујановца), која је све до њеног расформирања крајем маја 2001. године деловала у наведеним општинама на југу централне Србије; потом ОВИК (тзв. Ослободилачка војска источног Косова, при чему се под „источним Косовом” мисли на општине са већинским албанским становништвом на југу централне Србије), која је формирана од бивших припадника тзв. ОВПМБ који су „избегли” на територију КиМ; и ОНА (тзв. Ослободилачка национална армија) која је деловала у северним и западним деловима Северне Македоније, отпочевши у овој земљи 2001. године и оружани сукоб. Све оне, као и тзв. ОВК, биле су у функцији остварења давнашњег великоалбанског пројекта науштрб територија неколико држава на Балкану. Стога се у овом региону сматрало, и то „не само од Срба”, да су све до 11. септембра 2001. године САД и њени савезници били „опасно толерантни према екстремизму етничких Албанаца” (ICG 2001, 19).

Важно је истаћи и то да још увек, у међународно-правном погледу, нема неке општеприхваћене дефиниције феномена тероризма, као и да у теорији не постоји прецизна диференцијација између таквих појмова (и појава које они означавају) као што су тероризам, устанак, побуна, борба за национално ослобођење и сл. (видети: Jevtić, Rajović i Dumić 2017, 20).¹⁰ У основи, проблем је у амбивалентној перцепцији држава, тако да „онај ко је терориста за неке, за друге је борац за људска права” (Benest 2009, 170, цитирано у: Jevtić, Rajović i Dumić 2017, 20). Стога, главну препреку у непостојању општеважеће дефиниције тероризма чине управо његова различита административна одређења, и то пре свега у случају неких великих сила. Тај проблем двоструких стандарда маркирао је и посебно издвојио професор Радослав Гаџиновић (Gaćinović 2015), објашњавајући да неке велике силе „догађаје исте садржине тумаче различито, зависно од њихових тренутних политичких интереса”, те да помагањем у одређеним ситуацијама појединих терористичких организација које третирају као ослободилачке, управо попут тзв. ОВК и АНА на Косову и Метохији, уз истовремено проглашавање „земље жртве насиља... творцем терора”, не само што онемогућавају

¹⁰ Ипак неки аутори су покушали да успоставе диференцирајући критеријум за разграничење између феномена тероризма и устанка одн. гериле, стављајући акценат на (не)постојање масовне подршке: „Терористичке активности, све док су терористичке, никада немају масовну подршку грађана и становништва. Ако је пак имају онда то више није тероризам већ герила или масовни устанак становништва” (Gaćinović 2015, 171).

јединствен приступ и координисано антитерористичко деловање на међународном плану, већ се и насиљу изложеној земљи „оспорава легално и легитимно право да се на својој територији бори против тероризма” (170, 172, 174).

Граничари и други припадници Војске Југославије као „српски Спартанци”

До Битке на Кошарама – која је отпочела рано ујутро на Велики петак 9. априла 1999. године и трајала пуних 67 дана, све до 14. јуна те године – дошло је у оквиру прве фазе кумулативног, ваздушно-копненог напада НАТО и албанских терористичких снага на СРЈ. Но, у том нападу учествовали су и делови регуларне Војске Албаније, што се често превиђа када се говори о агресији 19 чланица НАТО против СРЈ. Напад је отпочео отварањем интензивне артиљеријске ватре са територије Албаније у правцу карауле Морина, што је, војничком терминологијом речено, био демонстративан напад у коме су учествовале помоћне снаге непријатеља, а који је требало да збуну и дезавуише српске снаге и њихову команду. Права мета заправо је био рејон карауле Кошаре, ка којој је непријатељ веома брзо преусмерио напад са својим главним снагама, најпре уз употребу артиљерије, да би потом уследио и масовни пешадијски јуриш терориста самопрокламоване ОБК (Dimčevski 2022, 97; Šaponjić 2025). Напад је ишао у три главна правца – према самој караули, потом према стратешки важној тачки, граничном камену Ц3 „Раса Кошаре” (кота 601) и према граничном камену Ц4 „Маја Глава”. На српској и југословенској страни, у иницијалној фази било је укупно око 130 војника и старешина односно, како неки прецизније наводе, 115 граничара, уз још осам припадника 125. моторизоване бригаде и седам старешина (Šljivančanin 2020, 20, 23; Dimčevski 2020, 38; 2022, 86–92). При томе, већи део војника чинили су практично голобради младићи на редовном одслужењу војног рока и управо они су показали највећу храброст, док се посебно истакла мартовска класа ‘98 коју је рат затекао, те су њени припадници на положајима провели и до 16 месеци, а неки су у јединици остали и 17 месеци. Одајући им заслужено признање, ратни командант 53. граничног батаљона пуковник (у оно време мајор) Душко Шљиванчанин (Šljivančanin 2020) каже: „Такву иницијативу, такву креативност су имали, знао сам да се са таквим војницима сваки рат може добити”

(26). Такође, вредан податак је и онај о хетерогеној етничкој структури тадашњих граничара ВЈ, будући да су међу војницима и старешинама ове јединице, поред Срба и Црногораца, били и Мађари, Бошњаци, Словаци, Роми и други. Дакле, према речима Димчевског (Dimčevski 2022), чинили су је припадници „свих вера и националности који живе у Србији”, и сви они, „без обзира на националну припадност, у борби су исказали максималну оданост Отаџбини у одбрани од агресора” (16; уп. Mirović Janković 2024, 283).

С друге стране, према стручним проценама тадашњег командног кадра ВЈ, у овом нападу је, само у првом налету, учествовало преко хиљаду припадника тзв. ОВК, да би се већ током првог дана њихов број и вишеструко увећао, уз ангажовање и одређеног броја муцахедина и страних плаћеника, као и сталну подршку НАТО авијације и делова регуларне Војске Албаније, док су припадници армија држава чланица НАТО били у улози координатора тих непријатељских дејстава (Dimčevski 2020, 38; 2022, 98; Šaropajić 2025).¹¹ Већ сам бројчани однос снага, уз заустављање продора непријатеља у дубину територије – а план им је био да се тим правцем, преко карауле Кошаре и даље преко села Јуника и Дечана, споје са својим главним снагама у рејону Дренице – говори о огромној храбрости и изузетној оспособљености припадника ВЈ, као и о одговорном и изузетно мудро командовању одбраном (видети Šljivančanin 2020, 26). Тежину ситуације у којој се тада нашла СР Југославија објашњава Шљиванчанин следећим речима: „Најгоре што се једној држави може десити је да имаш спољашњу агресију НАТО и унутрашњу побуну на територији”, и то без савезника, што се Србији „никада није десило у историји” (цитирано у: Anđelković 2024).

Након што су граничари 53. граничног батаљона примили први удар и нанели губитке непријатељу, у рејон карауле Кошаре стигле су као подршка и друге јединице ВЈ: најпре, део војне полиције која је прва стигла и допринела да се одбрана одржи током прва два дана док не пристигну и друге јединице; онда делови 125. моторизоване

¹¹ Вероватно како би ојачали наратив албанске стране о наводном тријумфу тзв. ОВК на Кошарама, представници Албанаца са КиМ негирају податке српских извора о броју припадника тзв. ОВК (3.000–6.000) који су учествовали у копненом нападу на рејон карауле Кошаре. Тако, на пример, Хисен Бериша, бивши командант тзв. ОВК а данас посланик Тачијеве Демократске партије Косова, у једној изјави за *BBC* тврди да је на Кошарама у просеку било тек 400 албанских бораца, а да је за све време борби линију фронта прошло њих 1.800 (Anđelković 2024).

бригаде, 63. падобранске бригаде, 72. специјалне бригаде, 52. артиљеријске бригаде, као и водови резервиста и добровољаца (пored српских, учествовали су и добровољци из Русије, Украјине, Финске, Данске и још неких европских земаља). Све ове јединице – као и 78. извиђачка чета из Врања и 21. извиђачко-диверзантска чета Нишког корпуса, чији су припадници страдали и били рањавани у рејону караула Морине и Кошаре још током 1998. године – својим учествовањем у борбама на Кошарама, с правом су стекле статус славних и легендарних јединица.¹² Но, 53. гранични батаљон налазио се „на тежишту одбране и обезбеђења државне границе” и, како је његов командант пуковник Шљиванчанин (Šljivančanin 2020) објаснио, према плану употребе граничних јединица, имао је улогу предњег одреда 125. и 549. моторизоване бригаде (16, 19). Улога предњег одреда је значила да су његови припадници требало да „приме први удар, да зауставе агресора на државној граници и да створе услове бригадама које по плану употребе долазе и поседају државну границу” (19). Од укупно 115 километара југословенско-албанске границе, 53. гранични батаљон је обезбеђивао и бранио скоро 70 километара, а то је био „најтежи и најсуровији део државне границе” где су „увек гинули и мучки убијани наши војници граничари, о чему сведоче и имена караула...” (16).

Караула Кошаре налазила се између Ђаковице и Пећи, на Јуничкој планини која је део планинског венца Проклетија и била је удаљена само 200 m од државне границе са Републиком Албанијом. Поред изразито лошег геостратешког положаја саме карауле, будући да је била окружена висовима са албанске стране и тиме „лака” мета, у целом њеном рејону су постојали сурови и изузетно тешки услови, од терена неприступачног за снабдевање до климатских и временских

¹² О страдању припадника поменутих извиђачких чета 30. септембра 1998, када су упали у заседе које су терористи организовали, сведочио је у својој књизи, као и у *Сећањима учесника 1999*, потпуковник Драгутин Димчевски; такође о тим догађајима у поменутој књизи сећања говорио је и пуковник Драгутин Шљиванчанин. Према речима Димчевског (Dimčevski 2020; 2022) и његових сабораца, за нашу војску која се налазила у том граничном подручју, то је током 1998. године био „најтежи и најкрвавији дан”, односно „најцрњи” и „дан највеће трагедије” (34; 55, 102–103). Шљиванчанин (Šljivančanin 2020), пак, ове догађаје назива „генералном пробом Рачка”, указујући да је и тада циљ био да се исконструише повод за агресију против СРЈ, тиме што би се испровоцирало дејствовање наших безбедносних снага према територији Албаније (16–17). Описујући тежину тих губитака, он каже да је погинуле војнике носио тада на рукама, те додаје: „Били су то војници прве категорије, извиђачи, не зна се који је био спремнији и лепши” (23).

услова на надморској висини и до 2.000 и више метара (са највишим врхом на планини Ђеравица који је на 2.656 метара надморске висине), а који су отежавали одбрану. О тежини услова у којима су вођене борбе на Кошарама говорио је потпуковник Драгутин Димчевски (Dimčevski 2020), тада мајор и заменик команданта 53. граничног батаљона, који је након рањавања команданта преузео командовање овим батаљоном и својим сталним присуством на првој линији фронта, у рову међу својим војницима, што ће рећи својим личним примером и неспорним угледом, поштовањем и поверењем које су војници у њега имали, одиграо значајну улогу у очувању и, када је то било потребно, подизању борбеног морала:

„Били смо сваки дан у рову, без замене. Ров нам је био за одбрану и дејство, и спаваоница и кухиња. Било је периода у почетку када нисмо имали хране, воду смо пили на потоку, умивали се и купали на потоцима. Али нисмо осећали глад, нисмо ни размишљали о глади, једина мисао била је одбрана отаџбине” (46).

На Кошарама су биле, дакле, фронтовске, рововске и крваве борбе, неретко прса у прса, те су обе стране имале велике губитке у људству. Али, и поред тога и изузетно тешких услова, линија одбране српске и југословенске војске у рејону карауле Кошаре није пробијена. Инвазија непријатељских снага је заустављена на самој граници, премда су оне успеле да заузму саму зграду карауле, коју је, међутим, наша војска, очекујући тај напад, већ била напустила, распоређујући се на положаје у околини. Како објашњава Саша Радојевић (Radojević 2020), у то време водник и заменик командира карауле Кошаре: „Ми смо бранили територију, а не објекат као објекат. Тако смо одбрану организовали на резервном положају, за нас много погоднијем, и ту остали до 14. јуна” (66). Занимљиво је да је НАТО авијација бомбардовала и уништила ту зграду карауле када су њу запоселе албанске снаге. Вештине и способности наших граничара, и то колико добро су били обучени, показују и мере заштите које су они предузимали против ваздушних напада НАТО, будући да ниједан од 16 погинулих припадника 53. граничног батаљона није настрадао од дејства авијације (Šljivančanin 2020, 19). Према званичним подацима српских власти, у Бици на Кошарама погинуло је укупно 108 припадника Војске Југославије, од чега су највећи број њих били војници на редовном служењу војног рока (њих 50 је страдало), многи тек што су постали пунолетни. Рањених је било

256 и сви они данас имају статус ратних војних инвалида (*Politika* 2025). С друге стране, према подацима Приштине, на Кошарама је погинуло и 114 припадника тзв. ОВК.

Када су НАТО и снаге тзв. ОВК увиделе да не могу остварити свој циљ на правцу преко Кошара ка Ђаковици, преусмерили су нападе на други део југословенске границе на планини Паштрик, са намером да продру ка Призрену. Реч је о операцији „Стрела” која је заправо била само друга фаза ваздушно-копнене агресије на територију Србије и СРЈ. Тако је, након заустављања офанзиве непријатељских снага из правца карауле Кошаре, дошло до Битке за Паштрик. Премда је била краћег временског трајања (отпочела је 26. маја 1999. и трајала такође до 10. јуна), с обзиром на интензитет непрекидних, двадесетчетворочасовних борби, као и интензитет деловања НАТО авијације, уз употребу стратегијских бомбардера Б52, као и у неколико наврата авиона Б1, изгледа да је она била чак и тежа од Битке на Кошарама. Према речима Бошка Антића, адмирала у пензији и некадашњег начелника Школе националне одбране, али и једног од коаутора књиге *Кошаре и Паштрик – српски Термопили*: „То је била класична ваздушно-копнена битка. За нас је то други одбрамбени бој на Паштрику. С обзиром да нису успели да остваре свој циљ преко Кошара, кренули су дримско-косовским правцем преко Паштрика, односно долином Белог Дрима према Призрену” (*Kosovo online* 2024). Једна од главних мета напада била је караула Горожуп. И ту је у нападу, у првој линији, учествовало око 1.000 терориста тзв. ОВК, такође, као и на Кошарама, уз потпуну подршку артиљерије Војске Албаније; док су снаге југословенске војске на том правцу бројале око 400 људи (Delić 2024, 31). У јуначкој одбрани овог дела границе учествовали су припадници 55. граничног батаљона и 549. моторизоване бригаде Приштинског корпуса, који су издржали, фактички без помоћи других јединица, и остали на својим положајима до последњег дана борби. Према речима генерала Божицара Делића, тада пуковника и команданта 549. моторизоване бригаде, „морал војника и старешина омогућавао је извршење било ког задатка” (38). Припадници ВЈ који су учествовали у Битки на Паштрику сведоче да је најстрашније било када је НАТО од 31. маја увео у дејство стратегијску авијацију, и када је телих-бомбардовањем село Планаје било претворено у „прах и пепео”, а засеок Шех Махала у коме се налазило истурено командно место бригаде непрестано гађано лаком авијацијом (Ђокић 2024, 57–60; Marković Panama 2024,

79). У Битки за Паштрик, током операције „Стрела”, погинуло је 25 припадника 549. моторизоване бригаде, док је око 200 њих рањено (Mutavdžić 2024, 7).

Управо из борби вођених на Паштрику потиче она сада већ надалеко чувена наредба генерала Божићара Делића: „Нема назад, иза је Србија”. Та „команда... зауставила је све покушаје терориста да пробију одбрану већ на самој граничној линији. Неуспех непријатеља да оствари циљ претворио је операцију 'Стрела' у 'Сломљену стрелу'...” (Mutavdžić 2024, 7). Такву херојску одбрану југословенске и српске војске, упркос помоћи коју су албанске снаге имале у агресивним ваздушним ударима НАТО-а по српским положајима, морали су на концу да признају и неки, од почетка нама ненаклоњени, западни медији (видети Priest and Finn 1999).

Што се тиче самог исхода ових битака, пуковник Шљиванчанин (Šljivančanin 2020) је то на једном месту лепо сумирао на следећи начин: „Агресор није прошао ни рејон Кошара, ни Паштрика, тачније они са границе нису кренули даље. Ту смо их зауставили и држали све време до потписивања примирја, када смо се повукли, тешка срца што остављамо нашу границу и наше Косово и Метохију, али поносни што смо часно и херојски извршили задатак одбране отаџбине” (13). Другим речима, Војска Југославије се повукла из граничног подручја и са КиМ као војнички непоразена. На овом месту значајно би било истаћи и то да су у својим иступима у јавности бројни учесници Битке на Кошарама и других борби на КиМ неретко наглашавали да им је то повлачење након 10. јуна било заправо најтежи моменат из читавог ратног периода (видети Mirović Janković 2024, 285). Такође, нарочито је важно подвући да су ове битке, у војничком погледу, биле „чиста” и часна борба, без икакве мрље, српске и југословенске војске (видети Avramović 2020, 76). У том смислу, борци са Кошара и Паштрика могу бити најсветлији пример не само спартанског начина борбе и јунаштва већ и војничког витештва.

Највећи значај успешног дејствовања Војске Југославије у биткама на Кошарама и Паштрику – које се огледало у томе што је она, бранећи сваки педаљ територије у овом граничном подручју, успела да стабилизује линију фронта, те осујети непријатељске планове за пресецање комуникације између њених јединица и коначно спречи копнену инвазију непријатељских снага на територију Метохије – био је омогућавање боље позиције у преговорима политичког и

војног врха државе за окончање НАТО кампање. Резултат тога је било потписивање 9. јуна 1999. године Војно-техничког споразума (енгл. Military Technical Agreement), познатијег као Кумановски споразум (енгл. Kumanovo Agreement), између, с једне стране, КФОР-а тј. међународних безбедносних снага (које, ваља приметити, у том моменту још увек нису биле фактички формиране, већ ће до тога доћи тек након неколико дана) и, с друге, влада СРЈ и Републике Србије. Одмах након тога, 10. јуна, уследило је и доношење Резолуције 1244 у Савету безбедности Уједињених нација. Наиме, овим документима којима је заустављено НАТО бомбардовање – премда уз услов потпуног и фазног повлачења, у року од 11 дана, припадника Војске Југославије и Полиције Републике Србије са територије КиМ и тада успостављених зона безбедности унутар осталог дела СРЈ (Копнене зоне безбедности – КЗБ и Ваздушне зоне безбедности – ВЗБ, односно 5 км на копну и 25 км у ваздуху од административне линије са Косметом, уз изузетак ограниченог присуства локалне полиције у КЗБ), као и истовременог распоређивања „ефикасног међународног цивилног и безбедносног присуства”, под покровитељством УН, у јужној српској покрајини, те спровођења демилитаризације тзв. ОВК и других, наоружаних албанских група – не прејудуира се коначни статус КиМ, тако да територијални интегритет СРЈ и Републике Србије њима није доведен у питање (видети *Војно-технички споразум 1999*; *Rezolucija Ujedinjenih nacija 1244, 1999*). Штавише, њихов суверенитет и територијални интегритет су путем Резолуције 1244 и експлицитно потврђени.¹³ Такође, утврђено је да

¹³ У поменутој Резолуцији СБ УН на више места се изричито потврђује „приврженост свих држава чланица суверенитету и територијалном интегритету СРЈ и других држава региона”, као и апел за успостављање „широке аутономије и суштинске самоуправе” за тзв. Косово (видети *Rezolucija Ujedinjenih nacija 1244, 1999, preambula, Aneks 1 i Aneks 2*). У ту сврху, предвиђено је „успостављање привремене администрације (у виду прелазне управе – прим. А. М. Ј.) за Косово као дела међународног цивилног присуства под којим ће народ Косова моћи да ужива суштинску аутономију у оквиру СР Југославије”; та привремена управа имаће задатак да тамо успостави „привремене демократске самоуправне институције”, те да надгледа њихов развој (*Aneks 2, st. 5*). Када је, пак, реч о Кумановском споразуму, о њему и његовом значењу до данашњег дана нису престале расправе у српском друштву: да ли је он за српску страну представљао пораз тј. капитулацију или победу? Тумачења се разликују већ у зависности од политичких позиција интерпретатора. Тако има оних који сматрају да је реч о „чистој капитулацији”, али да наводно услед центлменских порива и избегавања понижења српске војске од друге, далеко надмоћније стране, та реч није употребљена (видети Гајић 2024). Но, морамо приметити да, иако се он не може сматрати победом због самог повлачења српских безбедносних снага и тиме остављања српског и другог живља на Космету

ће, након повлачења, одређеном, договореном броју југословенског и српског војног и полицијског особља бити дозвољено да се врати на Космет ради обављање тачно предвиђених функција, међу којима су и одржавање присуства „на местима српске културне баштине” и „на главним граничним прелазима” (Rezolucija Ujedinjenih nacija 1244, 1999, st. 4; Aneks 2, st. 6).

Због свега наведеног, не може се рећи, како то неки настоје тумачити, да се српска и југословенска војска повукла са Кошара и КиМ као поражена. Ствар је, дакле, много комплекснија и деликатнија и не може се симплификовано тумачити кроз просту дихотомију победа / пораз. Наиме, битке на Кошарама и Паштрику, па у том смислу и сам Кумановски споразум, за српски народ и његову државу немају нити могу имати искључиво материјално тумачење јер се перципирају кроз призму једне много дубље симболике. Такво запажање је изнео наш књижевник Ненад Милкић, који је својом трилогијом о „Кошарама”¹⁴ „знатно допринео да истина о великој бици изађе из таме заборавља”:

„Ако неко узме привремено комад земље или зграду, не значи да је претходног власника поразио. Јер то и није учинио док му не убије дух и колективно сећање. А наше сећање на караулу Кошаре, као и на Косовски бој и многе друге битке није избрисано. Чак ми делује да се након деценија комунизма и свесног потирања српског националног бића, поново родило, клија и расте, снагом коју није могуће зауставити. Док је те снаге незауостављиве бујице српски народ и његови хероји не могу бити поражени” (нав. према Šarоњић 2025).

Како због изузетне пожртвованости и натчовечанских напора „српских Спартанаца” – граничара и других припадника Војске Југославије – и њиховог, у новијој српској историји можда и највећег, а свакако за данашњу српску војску и народ, веома значајног, херојског примера патриотизма и одбране отаџбине, тако вероватно имајући у виду и њихов успех у извршавању ратних задатака, те горепоменуте,

без заштите, он исто тако не представља ни капитулацију, будући да се српске и југословенске снаге нису предале нити су предале своје оружје, већ је до њиховог повлачења дошло на основу политичке одлуке државног врха и потписивања поменутог споразума којим је, како смо горе истакли, био предвиђен и повратак ограниченог броја њиховог особља на КиМ.

¹⁴ Милкићеву трилогију под називом *Ми смо бранили Кошаре* чине књиге *Последња стража* (први део), *Зов карауле* (други део) и *Бесмртни батаљон* (трећи део).

борбом „на терену” издејствоване међународно-правне одредбе (које су факат прекршене или до данас нису испуњене), битке на Кошарама и Паштрику неретко се називају „српским Термопилима” (видети Pavković i Antić 2020). Ту је реч о асоцирању на античку битку из 5 века п. н. е. када су стари Грци, удружени у оквиру савеза својих полиса окупљених око Атине и Спарте, премда далеко слабији у бројчаном погледу, али предвођени чувеним војсковођом, краљем Леонидом, и његовим неустрашивим Спартанцима, својом великом херојском жртвом успели да задрже код Термопилског кланца у централној Грчкој моћне Персијанце и спрече њихов продор према Атини. Тиме је омогућено грчким полисима да консолидују и ојачају своје снага за одбрану. Ближе објашњење ове паралеле дао је адмирал Антић: „Тако су (попут Спартанаца – прим. А. М. Ј.) и борци на Кошарама, а касније и на Паштрику, које не треба раздвајати, то је јединствена операција, успели да зауставе непријатеља омогућивши да снаге иза њих воде против терористичких снага јер је било неколико јаких бригада и да могу да уведу расположиве снаге у одбрану на Кошарама и преласку преко границе” (*Kosovo online* 2024; уп. Antić 2025).

СИМБОЛИЗАМ КОШАРА КАО ИДЕНТИТЕТСКОГ ЕЛЕМЕНТА И ЊЕГОВА ВИШЕДИМЕНЗИОНАЛНОСТ

Будући да је током претходних 25 година појам Кошара у српском друштву и народу стекао статус својеврсног националног симбола, сматрамо да се већ сада може маркирати процес успостављања „Кошара” као значајне компоненте српског националног и културног идентитета.

При томе, полази се од схватања националног идентитета као једне динамичке, комплексне и вишеслојне категорије која, дакле, није нешто што је једном засвагда дато и непроменљиво, већ нешто се може и треба развијати и надограђивати у складу са постојећим условима друштвеног развоја (видети Mirović Janković 2023, 134–178). Насупрот оним симплификованим, дихотомним и искључујућим концепцијама, национални идентитет заправо представља једну мешавину етно-културних и грађанских тј. политичких компонената, тако да основно питање није више којег типа је, у том смислу, идентитет, већ питање сразмере у којој се поменуте компоненте налазе (видети Mirović 2008, 1383–1428). Међу

елементима националног идентитета увек је, дакле, у одређеној мери присутна и заједничка историја, односно колективно историјско искуство грађана. Према резултатима истраживања које је Институт за политичке студије из Београда раније спровео, као и нашој анализи истих, за 63,4 одсто грађана Србије 2015. године, а крајем 2018. године за 61,1 одсто њих заједничка историја је прилично и веома важна у њиховом схватању националног идентитета (Mirović Janković 2023, 173–177). Такође, неке идентитетске компоненте у одређеним условима могу добити нарочито на значају, а њиховим адекватним представљањем и стратешким управљањем може се утицати на одређено (ре)позиционирање националног идентитета у међународној арени, што спада у област националног брендирања као једне постмодерне политике идентитета (видети Mirović Janković 2023, 889). Сведочимо да су постојећа стварност и савремено искуство потпуно одбацили сва она предвиђања с краја прошлог века о „крају нација” и типа колективног идентитета који је у вези са тим феноменима. Штавише, потврђено је да, упркос или управо због постојећих глобализацијских и интеграционих процеса, ојачао је значај националног идентитета у савременом свету, те да је евидентна потреба држава за његовим очувањем и одрживим развојем (Mirović 2012, 79–109).

Имајући све ово у виду, можемо закључити да „Кошаре” – које асоцирају пре свега на битку вођењу пре више од четврт века, током НАТО агресије против СРЈ, као један од најзначајнијих догађаја у новијој српској историји – несумњиво представљају важан део колективног историјског искуства српског народа и свих грађана Србије. У том смислу, можемо говорити о „Кошарама” као једном идентитетском елементу у настајању.

Но, треба имати у виду да се појму Кошара придаје различито симболичко значење у зависности од страна у сукобу и њихових (ре)интерпретација догађаја. Тако, с једне стране, постоји симболизам албанске заједнице на КиМ, а с друге, имамо „Кошаре” као национални симбол Србије и српског народа. Истовремено, од НАТО представника, као треће стране у сукобу која је заправо албанској страни пружала свестрану подршку и помоћ, негира се не само такво симболичко значење „Кошара” већ и војно-политички значај Битке на Кошарама, уз истицање да то није била никаква велика битка него да је наводно реч само о неким од низа локалних борби које су

вођене током тзв. косовског рата.¹⁵ Међутим, албански симболизам „Кошара” формиран је управо на наративу о „тријумфу” тзв. ОВК у великој бици против српских „окупационих” снага, који је довео до „уклањања међуалбанске границе” (Brahimi 2025). На тај начин, за албанску страну, „Кошаре” су симбол националног „ослобођења” и укидања границе између Албанаца са територије тзв. Косова и оних из Албаније. Наиме, албански медији са Космета од почетка, у том смислу, прате политику симболизма привремених институција у Приштини и заједно са њима учествују у континуираном и доследном развоју колективне свести код косметских Албанаца, уз очување сећања и глорификацију борбе тзв. ОВК на Кошарама. Најбољи одраз тога је монументални меморијални комплекс који је управо у подножју карауле Кошаре подигнут у част погинулих и касније умрлих бораца тзв. ОВК, а чији је облик осмишљен тако да се из ваздуха види грб „УЧК” (видети Andelković 2024).

Овде је, пак, фокус на „Кошарама” као српском националном симболу који има своју ужу, али и шире димензије. У ужем и непосредном смислу, појам Кошара означава саму Битку на Кошарама која се водила дуже од два месеца у рејону карауле Кошаре у пролеће 1999. године. У ширем смислу, некада се појмом Кошара асоцирају и друге борбе које су југословенске и српске безбедносне снаге водиле на простору границе према Албанији, попут Битке на Паштрику, која се тек однедавно почела засебно истицати. Неретко, нарочито када је реч о сведочењима директних учесника, пре свега припадника граничних јединица ВЈ, „Кошаре” симболизују не само граничне борбе током 1999. год, већ и тзв. граничне инциденте из претходне, 1998. године, која је, како они то истичу, за њих такође била ратна (видети Dimčevski 2020, 32). Од средине априла те године до почетка НАТО агресије забележено је више од 130 граничних инцидената који су представљали акт агресије на југословенску територију (Dimčevski 2022, 37). У неким од њих један број наших граничара је убијен и рањен, док су граничне јединице морале да пређу са редовног на појачано обезбеђење државне границе, што је

¹⁵ На пример, прошле године је Џејми Шеј (Jamie Patrick Shea), који је у време НАТО агресије против СРЈ био портпарол ове Алијансе, за *BBC* на српском изјавио нешто у том маниру. Позивајући се на то да је НАТО спроводио ваздушну кампању, рекао је да у таквој ситуацији „не можете да посматрате сваки сегмент борби, у сваком појединачном селу”. Додавши потом експлиците и то да „није било засебних великих битака као у конвенционалним ратовима, где учествују хиљаде војника, и које би биле лаке за праћење” (Andelković 2024).

фактички већ тада подразумевало њену одбрану. Неки чак сматрају да се може рећи да је Битка на Кошарама почела још 1997. године, а да је 1999. године за време НАТО агресије доживела кулминацију (Шљиванчанин у изјави за *BBC* на српском, видети: Anđelković 2024). Ту се 1997. узима као иницијална година јер је тада, током дубоке друштвене кризе и нерада у Албанији, велика количина оружја, опреме и муниције из тамошњих војних магацина, који су били опљачкани, илегалним каналима преношена преко границе на територију КиМ, завршивши у рукама тзв. ОВК.

Имајући све ово у виду, можемо закључити да су „Кошаре” несумњиво постале симбол државне границе и борбе за њену одбрану. А због свих околности и тежине услова у којима су се водиле борбе за одбрану границе и земље, те броја оних који су у тој борби страдали, „Кошаре” суштински симболишу „крваву границу”, која има много дубље значење од оног које се у класичним одређењима приписује државној граници као таквој. Како смо на једном месту истакли: „... онда када граница једне државе 'постане крвава'. Она тада добија једно симболичко значење вишег ранга, уобличавајући се као трајни симбол страдања, велике пожртвованости бранилаца и њихове лојалности према својој држави, те симбол храбре борбе за 'њену слободу и част’” (Mirović Janković 2024, 286). Наиме, како Димчевски (Dimčevski 2022), који је управо под насловом *Крвава граница* објавио књигу засновану на свом ратном дневнику, каже: „Повреда државне границе јесте почетак напада на једну суверену државу, њену слободу и част” (5, уп. Mirović Janković 2024, 286).

Одбрана границе на Кошарама и Паштрику значила је одбрану Косова и Метохије, а дакако и одбрану његовог српског идентитета. Стога се понекад појам Кошара користи и у ширем симболичком значењу, као асоцирање и на све остале борбе вођене против албанских сепаратистичких снага и њихове терористичке организације тзв. ОВК на простору Косова и Метохије у периоду 1998–1999. У том смислу се неретко говори о Кошарама као „новом”, или „другом” косовском боју. Међутим, ова паралела се изводи и када се жели указати на јунаштво, дух и пожртвованост младих српских војника у борбама на Кошарама. Тако, на пример, на једном месту стоји: „У њима је оживео величанствени дух кнеза Лазара и Милоша Обилића. Животом својим бранили су нас, српску децу и своје породице. А са њима су ратовали сви српски јунаци од Косовског

боја па надаље” (Bojić i Krstić-Laci 2023, 2).¹⁶ На ово се надовезују и оне перцепције о „Кошарама” као својеврсном продужетку и надоградњи онога што се назива „косовским митом” и „косовским заветом”. Но, о „завету Кошара” биће рећи нешто касније.

Симболизам „Кошара” у српском народу и друштву надилази све наведено и обухвата и много више од тога. Тај појам сублимира у себи корпус свих оних војних вештина, вредносних норми и врлина који чине најсветлију страну српске војничке традиције, па и елементе традиционалне карактерологије српског нарада. Ту се пре свега мисли на пожртвованост припадника српске војске у борби за одбрану своје земље и њену слободу, њихово часно, витешко држање и лично јунаштво, љубав према отаџбини и свом народу, приврженост и лојалност својој држави и др. „Кошаре” су на тај начин постале најсветлији пример и симбол патриотизма.

Сва комплексност симболичког садржаја и идентитетске функције појма Кошара можда је на најбољи начин описана кроз лик Михаила у Милкићевом *Зову караула*, а посебно кроз део где он објашњава шта за њега значи караула Кошаре: „Света земља и граница исписана крвљу. Кости које су темељи државе. Духови мртве страже који чувају Србију. Све је то на Кошарама. Тамо су и част, морал, поштење, младост и храброст једне нације” (Milkić 2024, 91). Симоновић, говорећи о овом роману писаном по истинитом догађају, каже: „У овим реченицама крије се све што треба да знамо о нама” (Simonović 2024, 8).

Реч је, дакле, о једном сету идентитетских вредносних оријентација које су од суштинског значаја за нашу спознају себе самих, али и за очување српске војничке традиције у њеном најсветлијем виду, за неговање војне културе, па и за друштвени углед саме војне професије. Због свега тога, као и због учесника поменутих битака који су одбранили част својих јединица и Војске Југославије, и то у борби против, у техничком и материјалном погледу и по бројности снага, далеко надмоћнијег непријатеља, а надасве због жртава оних војника и старешина ВЈ који су положили своје животе у одбрани Кошара, Паштрика и Србије, ми данас не смемо

¹⁶ Наведени цитат је из недавно објављене књиге-стрипа која управо носи наслов „Кошаре – нови косовски бој”, а коју потписују Милан Бојић, као аутор текста, и Владимир Крстић-Лаци, као аутор илустрације. Кроз ово дело, шира читалачка публика и нарочито млађи нараштаји могу да се упознају са Битком на Кошарама на један интересантан начин, кроз 12 кратких прича заснованих на истинитим догађајима и илустрације које их прате.

допустити да ти догађаји оду у заборав, нити да постану предмет евентуалних фалсификовања и ревизије историје. Утолико пре што њихове жртве и страдања не чине само део наше новије историје, већ и део нашег идентитета.

Управо у том смислу треба разумети и појам „завета Кошара”: дакле, као нашу обавезу да чувамо од заборава Битку на Кошарама и све јунаке који су у њој учествовали, са нарочитим пијететом према жртвама оних војника који су оставили своју младост и своје животе на бранику Косова и Метохије и Србије. На то нас, у *Зову карауле*, нечујном „поруком без гласа”, заклиње и „мртва стража” са Кошара:

„Заклињем те да памтиш и да сећање преносиш. Да деци причаш о херојима који су живот дали и којима смрт није могла ништа. Заклињем те да преносиш свето име 'Кошара' и свих јединица које су је браниле, јер ми смо пали да би ти живео.

... Бранећи 'Кошаре', ми смо бранили Србију. Пали смо и у прошлости остали да би ти будућност имао.

Сети се, овде су већином била деца... а душа им је још увек била чиста. Невина” (Milkić 2024, 307).

Оно што нам је у том смислу потребно јесте пажљиво негована култура памћења и с њом тесно повезана одговорна, национална политика памћења. Овде говоримо о култури памћења, имајући у виду концептуалну диференцијацију која постоји између тог и оног њему сличног и у нас много чешће употребљаваног термина какав је „култура сећања”. Најпре, јер појам културе памћења означава, између осталог, један постојанији облик колективне меморије (памћење наспрам (при)сећања). Друго, он подразумева и национално аутентичан однос према сопственој историји, који није подложен импортованим тумачењима одређених историјских догађаја и тим путем наметнутим перцепцијама сопствене улоге у њима.¹⁷

Процес уобличавања „Кошара” као компоненте српског националног идентитета инициран је првенствено одоздо, из самог друштвеног поља. Дакле, реч је о једном самониклом друштвеном

¹⁷ За детаљнији увид у концептуалну диференцијацију између поменутих термина видети једно наше раније истраживање где смо се тим питањем подробно бавили у контексту критичког разматрања историјског ревизионизма и инструментализације историјских догађаја, а који су најчешће у функцији остваривања геополитичких интереса неких великих сила (Milošević i Mirović Janković 2020, 172–219).

процесу у коме су значајну улогу имали књижевници, песници и уметници из различитих сфера, те нека удружења ветерана и посебно поједини директни учесници догађаја, али и медији који су се током последње деценије активније укључили, као и други друштвени актери. Стога, када је реч о Битки на Кошарама и колективној меморији народа о томе, изгледа да ту нема места за неки велики песимизам, барем према мишљењу неких од добрих познавалаца ове тематике, попут поменутог књижевника Ненада Милкића. На основу свог личног искуства и интензивних контаката са својом читалачком публиком, односно српским народом, не само унутар Србије, већ и широм Републике Српске и Црне Горе, те његовог утиска да све генерације људи „воле да слушају о Кошарама”, једном приликом он је закључио:

„Нисам песимиста по питању народног памћења, јер се очигледно прича о херојима са границе преноси на оне нараштаје који су рођени и неколико година након те битке. Мене више брине ћутање институција које би требале много више да се посвете питањима бораца, како оних са Кошара тако и са других ратишта. Морамо да научимо лекције из историје и према људима који су нас бранили да се опходимо са поштовањем достојним њихове жртве” (нав. према Šaroujić 2025).

Но, тек у новије време, након првобитног периода „заглушујуће тишине” и ћутње, постале су видљивије и иницијативе одозго, из институционално-политичког поља. То долази до изражаја пре свега кроз процес меморијализације: именовање улица и тргова по херојима са Кошара, подизање споменика и спомен-обележја, извесну филмску продукцију, одржавање свечаних и комеморативних академија поводом обележавања годишњице Битке на Кошарама и др.¹⁸ Посебан допринос развоју колективног памћења у вези са „Кошарама” дат је снимањем документарно-играног филма

¹⁸ На пример, 2017. године једна улица на Новом Београду добила је назив Булевар хероја са Кошара, и то тако што су сами грађани Београда донели одлуку о томе, гласајући путем мобилне апликације, да би потом Скупштина града Београда тај назив и потврдила у знак сећања на припаднике Војске Југославије који су погинули у Бици на Кошарама (*Radio-televizija Srbije* [RTS] 2017). Такође, 2020. године на територији Градске општине Савски венац у Београду откривен је споменик јунацима са Кошара, који чине три скулптуре српских војника из различитих историјских периода, а који у рукама држе само штит, без оружја, чиме се указује на њихово херојство у одбрани отаџбине (Grad Beograd 2024). Споменик је дело академског вајара Миодрага Мише Рогана који је овом пројекту приступио волонтерски испред Удружења ликовних

„Ратне приче са Кошара” ауторке Слађане Зарић, у копродукцији Министарства одбране, односно Војнофилмског центра „Застава филм”, и Радио-телевизије Србије (РТС), а који је премијерно приказан 2019. године (Ministarstvo odbrane RS 2019).

Постоје мишљења да је у очувању народног памћења у вези са „Кошарама” и јунацима са Кошара довољно ослонити се на народно предање, управо онако како смо то кроз историју чинили и када су у питању друге славне битке српске војске. Тако ће Милкић рећи да се треба „у потпуности (се) ослонити на народна предања. Преносити с колена на колено, са генерације на генерацију. Писати о њима. Причати о њима... Историја нам је показала да освајачи могу спалити књиге, али реч народног предања никада не могу уништити” (нав. према Šaronjić 2025). У случају српског народа, народно предање се јесте показало као веома ефикасан медиј међугенерациског преношења појединих историјских садржаја и доминантних облика одношења према њима, као и с тим у вези одређених поука. Најбољи пример за то је старо косовско предање које је, као „напајање идентитета српског народа кроз тумачење историјског контекста односа Срба према Косовском боју и територији Косова и Метохије”, постало „незаобилазна баштина из које се стварала српска нација” (Marković i Zobenica 2015, 25). Штавише, истраживачи који су се подробно бавили овим феноменом дошли су до закључка да „потенцијал приче о Косову, упркос одређеним ставовима, остаје неокрњен и неистрошен”, те да управо косовско предање данас може бити „подстицај уравнотеженом карактеру идентитета” код Срба, уколико бисмо успели да препознамо оне праве вредности косовског наслеђа, укључујући ту и „скромност и врлину”, а што би онда могло водити и ка једној „одговорној националној и државној политици” (Marković i Zobenica 2015, 40).

Међутим, када је реч о развоју и очувању културе памћења у вези са „Кошарама” сматрамо да ипак није довољно данас, у условима савременог друштвеног развоја, а нарочито с обзиром на постојеће стање у српском друштву, ослонити се искључиво на народно предање. Када говоримо о савременим условима друштвеног развоја, ту се мисли пре свега на еру дигитализације и све последице које отуда произлазе на стил и начин живота данашњег човека, а у које се народно предање не уклапа на најбољи начин, односно то вероватно

уметника Србије (УЛУС). Међутим, средства за израду споменика скупљана су путем добровољних прилога.

није данас у довољној мери пријемчљив начин комуницирања историјских догађаја. Друго, народно предање као такво, будући да не пружа увид у све аспекте историјског догађаја, углавном и не доприноси његовом суштинском разумевању. При томе, треба имати у виду да наредно усмено предање и усмена историја нису исто, јер ово друго подразумева научно проучавање историјских догађаја на бази примене специфичних метода као што су прикупљање и бележење сведочења директних учесника догађаја. Када је, пак, реч о постојећем стању у српском друштву, сматрамо да и даље постоји недовољна упознатост, посебно међу млађим генерацијама, са догађајима у вези са борбама на Кошарама и Паштрику као делу наше новије историје, те се поставља питање ко би и на који начин новим нараштајима уопште могао да пренесе ту врсту усменог предања. На концу, српско друштво се налази у дубокој кризи која је, између осталог, проткана и својеврсном кризом идентитета, док су већ одавно присутне идентитетске поделе попримиле размере друштвеног расцепа.

Управо због свега наведеног сматрамо да је за даљи развој и очување културе памћења у вези са „Кошарама” и њихово конституисање као идентитетског елемента потребна национална (државна) политика памћења која подразумева озбиљан и одговоран институционално-системски приступ. Другим речима, неопходан је један стратешки приступ креирању јавних политика, попут образовне, културне и других врста практичних политика које могу допринети на том пољу. При томе, посебна пажња се мора посветити систему образовања и васпитања као кључном чиниоцу у том процесу.

Ипак, улога друштвених актера, па и научних посленика међу њима, сматра се такође изузетно значајном, јер они нису неми посматрачи историјских догађаја и друштвених, културних, идентитетских, политичких и других процеса, већ дакако да, кроз дискурзивне и остале комуникативне, али и друге форме деловања, учествују у њиховом тумачењу и вредновању, па тиме и позиционирању у колективној меморији народа. У том смислу, не треба запоставити ни улогу коју у разматраном процесу имају медији и медијске политике памћења.

УЛОГА ОБРАЗОВАЊА И МЕДИЈА У СРБИЈИ У КОНСТИТУИСАЊУ „КОШАРА” КАО КОМПОНЕНТЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Један од најистакнутијих немачких војсковођа и заповедник офанзиве Немачке, Аустроугарске и Бугарске против Србије 2015. године Аугуст фон Макензен (нем. Anton Ludwig Friedrich August Mackensen), одајући почаст српском народу и српској војсци, рекао је:

„Ми смо се мало познавали, али српски народ има велике врлине, које он треба да сачува и у којима он мора да васпита будуће генерације. Будите без бриге за вашу будућност, јер оно што сте ви пружили, то премаша и најсмелија очекивања. У српском народу се скрива песник и јунак. Ви морате живети, а Немци ће вас убудуће правилније ценити” (према Subašić 2016).

Немачка је факат у потоњем времену имала више прилика да демонстрира тај „правилнији” или можда праведнији однос према Србији и српском народу, али то се није десило. Па ипак порука коју нам је Макензен упутио – а која се, рекли бисмо, превасходно односи на оне војничке врлине о којима смо говорили, као што су патриотизам, спремност на пожртвовање, војничка част и витешко држање, слободарски дух и др. – не само да показује велико поштовање и признање од противничког војсковође, што већ само по себи много говори, него ни данас, после више од једног века, није изгубила на својој актуелности и значају као својеврсни путоказ којим Србија треба да се руководи.

Управо су битке на Кошарама и Паштрику показале да су припадници српског и других народа који деле суживот у Србији, упркос вишегодишњој и свеопштој друштвеној кризи, укључујући ту и ону духовну, културну и моралну, сачували те „велике врлине” које, у нашем случају, некако увек у најтежим временима највише дођу до изражаја. Једно од могућих објашњења тог феномена је да „тешка времена рађају јаке, моралне, добре људе” (видети Subašić 2025). Но, склонили смо мишљењу да је то резултат васпитања и социјализације одређених вредносних норми унутар микро-заједница, при чему је породица та која је имала кључну улогу у преношењу, са колена на колено, одређених традиција, обичаја и са њима скопчаних вредности. Дакле, ту видимо улогу оног народног предања које смо раније помињали. Међутим, друге друштвене и нарочито државне

институције, као и сам систем образовања и васпитања, након вишегодишњег, па и вишедеценијског урушавања, мало тога су могли да допринесу ваљаном одгоју. Ипак, данас када се, у складу са глобалним трендовима, све више и сама институција породице урушава, а нове генерације одрастају у ери дигитализације, са приступом бројним садржајима и информацијама уз могуће ризике услед још увек неразвијених механизма на личном нивоу за њихову селекцију и филтрирање, потребан је озбиљан и стратешки приступ у креирању образовне, културне и других јавних политика које могу допринети како томе да се врлина о којој је овде реч сачува и васпитањем развије, тако и успостављању и неговању културе памћења.

Међутим, образовно-васпитни систем у Србији и данас, у том погледу, показује скоро потпуни „изостанак бриге о народу”, о чему је својевремено говорио Слободан Јовановић – наш академик, уважени универзитетски професор, правник, политиколог и књижевник, али и председник Владе Краљевине Југославије у егзилу, па и „први Слободан у Срба” (видети Đimić 2021; Trkulja 2011).

Лекција о „Кошарама” уведена је, наиме, у школске уџбенике из историје за осми разред основне школе тек 2021. године, и то уз ригидно ограничен простор намењен тој теми, где се она представља путем изузетно малог фонда речи. Налази анализе садржаја уџбеника који су у оптицају поражавајући су када је реч о тематизацији борби на Кошарама и Паштрику 1999. године. Док се Битка на Паштрику у већини случајева и не помиње, „Кошарама” је посвећен тек неки редак, у распону од педесетак до нешто више од сто речи. Постоје и случајеви, попут једног од уџбеника у издаваштву ни мање ни више него Завода за уџбенике, где нема речи ни о Битки на Кошарама. Стога ће неки критички приметити да у тим лекцијама има мање речи него што је број жртава међу српским и југословенским војницима и старешинама (Vuković 2024).

Још један велики недостатак јесте и то што је градиво о овим догађајима, према важећим наставним плановима и програмима, остављено за сам крај осмог разреда, када се ученици завршних разреда већ увелико налазе у процесу припрема за полагање матурских испита, тако да се нема ни довољно времена и простора за неку темељнију и продубљенију обраду ових круцијалних догађаја из наше новије историје. Неки додуше сматрају да је ипак само увођење теме о „Кошарама” у наставни план и програм већ значајан помак,

јер онда наставници, који желе тиме да се баве, имају могућност да на часу деци дају и додатне информације о овим догађајима. Таквог мишљења је потпуковник Димчевски, који има и личне заслуге за увођење „Кошара” у српске уџбенике, мада је он јасно указао да борба за то није била лака: „Није само било потребно борити се у рату, по мом мишљењу било је много теже да та истина о бици на Кошарама касније у миру буде видљива” (*Telegraf* 2021).

Ситуација је таква да то да ли ће ученици стећи нека основна знања и увид у различите аспекте ових битака, те упознати се са њиховим историјским, геополитичким, геостратешким и идентитетским значајем, зависи пре свега од ентузијазма, професионалне и личне етике наставника и професора и њихове посвећености не само својој образовној већ и васпитној улози.¹⁹ Искуство једног од наставника тог профила говори следеће: „Јасно да им је (ученицима – прим. А.М.Ј.) то непозната тема, пуни су питања. Нека од деце су већ чула о Кошарама, родитељи су им причали, али је то заиста врло мали број ученика, тако да ми је готово невероватно да се о томе не зна” (Vuković 2024). Ако је оваква ситуација са информисаношћу и знањем ученика о „Кошарама” на југу Србије, пошто је реч о једној школи из Ниша – а то је крај где народ много више држи до традиције и истовремено крај који је дао велики број хероја како у борбама на Кошарама и другде на КиМ, тако и у свим ослободилачким ратовима које је Србија водила – с правом можемо поставити питање какво ли је онда стање у том погледу међу ученицима, на пример, београдских школа. Сматрамо да би било корисно да се спроведе једно емпиријско истраживање међу ученицима у Србији, на репрезентативном узорку, како бисмо добили прецизне податке о њиховој упознатости са овим историјским догађајем.

Можемо приметити да у основи оваквог стања у српском школству и образовању стоји исти онај проблем који је поменути Слободан Јовановић у другој половини 30-их година прошлога века идентификовао као националну запуштеност на пољу просвете

¹⁹ Светао пример и стога вредан помена овде јесте пример Ђорђа Бојанића, наставника историје у Основној школи „Бубањски хероји” из Ниша, који је, у сарадњи са вероучитељем из исте школе, са циљем да своје ученике боље упозна са Битком на Кошарама, снимео документарни филм „НАТО агресија 1999. – Кошаре”. Након што је Завод за унапређење образовања и васпитања одобрио употребу овог филма у наставном процесу, он је ученицима поменуте школе и презентован (видети: Vuković 2024).

и културе. Наиме, он је сматрао да је та „културна и просветна запуштеност један од највећих проблема Српства” (Đimić 2021). Узрок томе је видео у „недостатку националне самодисциплине, као једне од највећих бољки српског националног карактера” (према Obradović 2008). Важно је, међутим, правилно разумети Јовановићев (Jovanović 2005) концепт националне дисциплине, под којим он, како је изричито тврдио, никако није подразумевао дисциплину која би била наметнута, било „диктатуром једног човека или партија”, јер би падом диктатора врло брзо таква дисциплина нестала (39). Национална дисциплина за коју се он залагао јесте у ствари самодисциплина која би била „слободно примљена”, „из слободног уверења”, и која као таква „постаје стални састојак националног карактера”, а „може бити плод само једног васпитног система” (40). Закључио је да су динарски тип српског националног карактера и његов динарски динамизам управо оно што је била препрека за успостављање националне самодисциплине:

„Код динарског типа има јунаштва, али има и самопрецењивања и самоистицања, што га чини несавитљивим и неприлагодљивим... У динарским подвизима више је снаге и замаха, него плана и организације. Примери личног јунаштва јесу безбројни, али оно што се постигло не стоји ни у каквој сразмери с утрошеном снагом и поднетим жртвама... Од пресудне је важности да ли ће нови нараштаји умети да националну енергију троше с више штедње и рачуна, и да динарски динамизам од личног и хаотичног начине организованом колективном снагом” (38-39).

Сведоци смо колико су ова Јовановићева размишљања и данас актуелна. С тим у вези валидна су и решења која је он предлагао. Пре свега, то је „осмишљени и плански национални рад, испуњен квалитетним просветним, научним, правним, религијским знањима и садржајима” који би био „начин да се досегне до јаке и добро организоване државе спремне и способне да брине о животним интересима својих поданика” (нав. према: Đimić 2021). У том смислу, Слободан Јовановић се залагао за снажнију улогу и јачање утицаја културних, просветних и научних институција у свим областима друштвеног живота, па и у држави. Како бисмо превазишли националну запуштеност и сачували своју националну особеност, сматрао је да „бисмо морали нашу државну организацију допунити и појачати националним организацијама, на првом месту, оним привредног и културног карактера” (Obradović 2008).

Ово видимо као идеје водиле којих савремена Србија треба да се држи на путу изградње и јачања свог националног идентитета. Изнета решења, а посебно активнија и снажнија улога просветних, научних и културних установа на пољу развоја и неговања културе памћења, уверени смо, у значајној мери, би допринела и процесу конституисања „Кошара” као значајне компоненте српског националног идентитета.

Након што су у школској 2024/2025. години уведене тзв. националне читанке у школство Србије, најављено је и увођење националних уџбеника, односно „уџбеника од националног интереса”, који би обухватили један скуп предмета који су скопчани са питањима националног идентитета, попут историје, географије, српског језика, српског језика и књижевности, света око нас, природе и друштва, музичке и ликовне културе итд. Између осталог, писање и штампање ове врсте уџбеника коначно би било под покровитељством државе, односно у надлежности јавног издавача; поред национално-идентитетског садржаја, акценат би био и на интеркултуралности, док би за ученике мањинских заједница уведени били „уџбеници од посебног интереса за националне мањине” (Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o udžbenicima 2025). Како законска регулатива о томе треба управо ових дана да уђе у процедуру за усвајање, остаје нам да видимо да ли ће се и на који начин ово и спровести. Потпунији ефекти моћи ће, пак, да се разматрају тек у неком дужем року.

На крају, када говоримо о успостављању „Кошара” као идентитетског елемента и култури памћења, неизоставно је поменути и улогу коју у томе имају медији и медијске политике памћења. Јер, медији не само да могу утицати на креирање јавних политика, па и званичне односно националне политике памћења, већ су и кључни креатори јавног мњења, а поред образовања и других чинилаца, и они представљају значајан канал социјализације одређених вредности и њихове интериоризације на индивидуално-психолошком нивоу.

У погледу теме о „Кошарама”, српски медији су током више од десет година након окончања НАТО бомбардовања и завршетка рата на КиМ пратили званичну „политику тишине” у Србији, када је то практично била „табу тема”. Наиме, тек 2011. године се појављују први медијски чланци и извештаји о „Кошарама”, а они ће и у наредним годинама бити спорадични, да би тек од 2016. године дошло до интензивирања производње медијског садржаја ове

врсте (видети *The Geopost* 2021; *Centar za primenjenu istoriju* [CPI] 2021). При томе, акценат у тим медијским документима углавном је на историјским и симболичким аспектима Битке на Кошарама. Но, такав развој медијске политике одмах је наишао на осуде како споља тако и од неких критичара изнутра, те су изнете оцене да је у медијском приступу теми о „Кошарама” пређен пут „од прећуткивања до прављења херојског мита”, односно новог националног мита, да се „српски пораз претвара у победу”, да се „повезивањем ОВК са Ал Каидом шири пропаганда и подстиче међуетнички сукоб” итд. (Stojčić 2024; *Koha.net* 2017; *The Geopost* 2021). Једна од кључних тачака оспоравања је медијски наратив, који се приписује пре свега оним медијима који се означавају као провладини, где се српски и југословенски борци стављају у контраст спрам борца тзв. ОВК. Тако се истиче да, док се први означавају у позитивном смислу, као „голобради хероји”, „српска младост” и сл, за друге се користи терминологија са негативним предзнаком, па се они називају „терористима”, „терористичким бандама”, „злочинцима”, „зликовцима” итд. (CPI 2021)

Оно што се овде најпре мора истаћи јесте то да не могу медији и јавност у Србији да окрећу главу од истине, и то онда када је и значајан део стране јавности почео да се с њом суочава. Друго, занимљиво је да за критичаре није споран наратив албанских медија са Космета где се користи слична дихотомна матрица само са замењеним улогама: српске снаге као „непријатељске”, „агресорске” и „окупаторске” наспрам бораца тзв. ОВК који се славе као „национални хероји” и „ослободиоци”. Изгледа да сви имају права на „стратешку комуникацију” осим Србије и српског народа, па чак и када је дискурзивно комуникативно деловање усмерено искључиво на изградњу и развој сопственог националног идентитета.

Ако оставимо по страни ове, рекли бисмо, између осталог, геополитичким интересима неких западних сила мотивисане, критике, можемо рећи да оно што јесте објективан недостатак медија у Србији јесте одсуство континуираног медијског интереса за тему о „Кошарама”, будући да се она углавном актуелизује у време обележавања годишњице Битке на Кошарама. С тим у вези, кроз медијски дискурс треба, поред осталог, покренути питање побољшања социјално-економског статуса учесника у биткама на Кошарама и Паштрику, али и свих других бораца. И друго, али не мање важно, неприхватљиво је што неки медији користе ову тему

у сврху дневно-политичких борби и уских партијских интереса. Битка на Кошарама и сам појам Кошара због њиховог националног значаја и вишеструког симболичког значења за српски народ и државу морају бити изван било каквих партикуларних интереса.

Дакле, у погледу „Кошара” и свега оног што тај појам симболизује у српском народу и друштву, даљи развој и неговање културе памћења и спровођење одговорне идентитетске политике једини су пут којим треба ићи како бисмо успели да се изборимо са изазовом превладавања једне од оних самодеструктивних склоности српског народа – склоности ка забору. Јер, „готово да није познато у историји да постоји народ, попут српског, који је толико спреман на заборав, на бесконачно праштање и ничим изазван осећај кривице” (Simonović 2024, 7). Указујући на ту карактерну одлику српског народа, књижевник Саша Симоновић поставља и једно, у суштини реторичко питање али са веома значајном и ефектном поруком о потреби за саморефлексијом и самопреиспитивањем: „И колико пута смо заборавили, окренули главе од истине, не желећи да видимо оно што никако не би смели да не видимо?” (7). Управо је то дуго био случај и са „Кошарама”.

ЗАКЉУЧАК

Битка на Кошарама и јунаци са Кошара илити хероји са Кошара, као и сам појам Кошара, јесу категорије које за српски народ и државу данас имају посебну и дубоку симболику. Тај симболизам је вишедимензионалан, са многоструким значењима, премда и друга страна настоји да развије своју симболику, засновану на потпуно супротном наративу, у вези са истим догађајем (албански симболизам „Кошара”). Но, неспорно је да Битка на Кошарама представља један од најзначајнијих догађаја у новијој српској историји, док су припадници српске и југословенске војске који су учествовали у њему већ постали део легенде. Према нашем дубоком уверењу, што је уједно и један од кључних налаза овог истраживања, већ увелико је на делу процес конституисања „Кошара” као идентитетског елемента, односно нове компоненте српског националног идентитета. Применом метода анализе садржаја и посматрања дошло се до закључка да је тај процес примарно инициран одоздо, дакле, из самог друштва, док су тек у новије време постале видљиве и иницијативе одозго, из институционално-политичког поља, и то првенствено

у области меморијализације. У том смислу, може се рећи да у овом случају постоји једна инверзија или пракса која није сасвим уобичајена – да политика памћења буде подстакнута самониклом културом памћења. Нарочит допринос томе дали су уметници из различитих сфера, књижевници, нека удружења ветерана и посебно поједини директни учесници догађаја са својим, за историографију али и истраживаче из различитих области, веома драгоценим сведочанствима, потом медији који су током последње деценије постали видно активнији у покривању теме о „Кошарама”, као и други друштвени актери. Даљи развој и неговање културе памћења у вези са Битком на Кошарама и јунацима са Кошара важни су најпре као вид одавања почasti и начин исказивања захвала онима који су изгубили своје животе, а дакако и преживелим учесницима, за њихову храбру, истрајну и непоколебљиву борбу у одбрани Србије. Друго, колективно памћење овог догађаја, уз неговање симболизма „Кошара”, представља допринос очувању српске војничке традиције и то оног њеног најсветлијег дела, те развоју војне културе, па и бољем позиционирању саме војне професије у српском друштву. Коначно, то подразумева социјализацију једног сета вредности, врлина и идентитетских оријентација које су, попут самог „везивног ткива”, неопходне сваком друштву и његовој политичкој заједници.

Такође, када је реч о развоју и очувању културе памћења у вези са „Кошарама”, насупрот неким мишљењима, сматрамо да ипак није довољно данас, нарочито под постојећим условима у српском друштву, ослонити се само на народно предање, без обзира на то што се оно у српском народу генерално посматрано, па и када је реч о косовском предању, показало као веома ефикасан медиј међугенерациског преношења појединих историјских садржаја и доминантних облика одношења према њима, као и с тим у вези одређених поука, са несумњивом отпорношћу пред бројним изазовима разградње српског националног бића или, да поново употребимо израз Слободана Јовановића, „националне демобилизације” у разним нестабилним или тек привидно стабилним времена. Најпре, јер у XXI веку, са широком доступношћу прегршт информација и могућношћу досад и неслућене брзине њихове обраде, такав начин комуницирања историјских догађаја не би вероватно био у довољној мери пријемчлив, па тиме ни нешто популаран. Поред тога, народно предање као такво не обезбеђује увек и суштинско разумевање историјског догађаја. Друго, то произлази и отуда што

постоји недовољна упознатост, пре свега међу млађим генерацијама, са догађајима из овог дела наше новије историје, а то су управо они актери који би требало новим нараштајима да пренесу усмено предање. Потом, ту је и проблем огромног друштвеног расцепа који се у последње време продубио до неслућених размера и који се, између осталог, формира и по тој идентитетској оси подела. Стога је институционално-системски приступ неизмерно важан, при чему нарочиту улогу у томе мора имати систем образовања и васпитања. Дакле, потребан је већи утицај просветних, културних и научних установа, односно управо оно што је поменути Слободан Јовановић назвао озбиљним „националним радом”. Наравно, неизоставна је и проактивна улога коју морају имати медији, нарочито они у функцији јавног интереса, што ће рећи јавни сервиси. Такође, посебно је важно данас – у времену дигиталне технологије којој су млади нараштаји потпуно окренути – да се и у оквиру тзв. нових медија развија адекватна медијска политика памћења.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Anđelković, Nataša. 2024. „NATO bombardovanje 1999: Bitka za Košare, tri tumačenja i jedna pesma”. *BBC* na srpskom. 9 april 2024. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-68706843>.
- Antić, Boško. 2025. „Košare i Paštrik su srpski Termopili”, *Rubikon podcast 93*, YouTube. 20. mart 2025. <https://www.youtube.com/watch?v=OcKLhRUC0qg>.
- Antić, Gordana. n. d. „Posledice NATO bombardovanja na vodu, vazduh i zemljište u SRJ”. Poslednji pristup 15.04.2025. https://www.academia.edu/4046226/Posledice_NATO_bombardovanja_na_vodu_vazduh_i_zemljište_u_SRJ.
- Avramović, vodnik prve klase Vlada. 2020. „Svi smo bili kao jedan”. U *Bitka na Košarama: Sećanje učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 29–49, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Obrana”.
- Bakrač, Saša T, Emilija Klem i Miško Milanović. 2018. „Ekološke posledice NATO bombardovanja Republike Srbije 1999. godine”. *Vojno delo* 70 (7): 475–492. DOI: 10.5937/vojdelo1807475B
- Bojić, Milan, i Vladimir Krstić – Laci. 2023. *Košare: novi kosovski boj*. Beograd: Dobrodetelj.

- Bojović, Boško. 2014. *Kosovo i Zapadni Balkan – pitanje regionalne stabilnosti i evropske bezbednosti*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Brahimi, Marigona. 2025. “26 years since the battle that destroyed the inter-Albanian border”. *Koha.net*, April 9, 2025. <https://www.koha.net/en/lajmet-e-mbremjes-ktv/26-vjet-nga-beteja-qe-e-shembi-kufirin-ndershqiptar-l>.
- Centar za primenjenu istoriju [CPI]. 2021. *Bitka za Košare kao mesto sećanja: Medijska reprezentacija borbi na Košarama 1999. godine*. Beograd: Centar za primenjenu istoriju. Datum poslednjeg pristupa 15.11.2024. <https://www.cpi.rs/projekat/7/BEOGRAD>.
- Cmelić, prof. Stojan. 1956. „Psihološki rat”. *Vojno delo* 60/1956: 18–28.
- Chomsky, Noam. 1999. “Lessons from Kosovo” (excerpted from *The New Military Humanism*, 1999). *The Noam Chomsky Website*. Poslednji pristup 02.04.2025. <https://chomsky.info/humanism01/>.
- Cvetković, Nenad, Mitar Kovač, i Branko Joksimović. 2019. „Pojam hibridnog rata”. *Vojno delo* 71(7): 323–343. DOI: 10.5937/vojdelo1907323C
- Delić, pukovnik Božidar. 2024. „Kamen Paštrika je goreo”. U *Bitka za Paštrik: Sećanja učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 9–41, treće izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Dimić, dr Ljubodrag. 2021. „Istorijski dodatak – izostanak brige o narodu: Slobodan Jovanović je razumeo da je prosvetna zapuštenost jedan od problema Srpstva”. *Novosti*, 09.04.2021. <https://www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/983584/>.
- Dimčevski, major Dragutin. 2020. „Graničari nisu poklekli”. U *Bitka na Košarama: Sećanje učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 29–49, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Dimčevski, Dragutin. 2022. *Krvava granica*. Vranje: SUBNOR.
- 24 sedam. 2024. „Bivši američki obaveštajac priznao: CIA stvorila UČK, ovako su radili na pravljenju lažnog genocida kako bi za to okrivili Srbiju”. *24 sedam*, 12.02.2024. <https://24sedam.rs/politika/vesti/280786/cia-je-stvorila-teroristicku-uck/vest>.
- Gil-White, Francisco. 2005. “The Road to Jenin (The Racak “massacre” hoax, and those whose honesty it places in doubt: Helena Ranta, NATO, the UN, The New York Times, The Washington Post, CNN, The Associated Press, and Human Right Watch)”. *Historical and*

- Investigative Research*. Last revised October 2005. <https://www.scribd.com/document/268653438/Prevara-Okolo-Racka-Povoda-Za-Bombardovanje-1999-The-Road-to-Jenin>.
- Johnstone, Diana. 1999. "The Racka Hoax". *Emperor's Clothes*, Paris, 20 January 1999. Poslednji pristup 22.03.2025. <http://emperors-clothes.com/articles/Johnstone/rackahoax.htm>.
- Đokić, potpukovnik Zoran. 2024. „Prah i pepeo Planeje”. U *Bitka za Paštrik: Sećanja učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 57–60, treće izdanje. Beograd: Medija centar „Obrana”.
- Gaćinović, Radoslav. 2015. „Uloga vojske u suprotstavljanju terorističkim aktivnostima”. *Vojno delo* 5/2015: 170–184. DOI: 10.5937/vojdelo1502170G
- Gajić, Petar. 2024. „Kumanovski sporazum, kapitulacija ili pobeda: Džentlmenški potez – nećemo vas ponižavati”. *NI*, 09. jun 2024. <https://n1info.rs/vesti/kumanovski-sporazum-kapitulacija-ili-pobeda-dzentlmenški-potez-necemo-vas-ponizavati/>.
- Girard, Renaud. 1999. "Kosovo: Obscure Areas of a Massacre" (translation by Diana Johnstone). *Le Figaro*, January 20, 1999. Poslednji pristup 22.03.2025. <http://emperors-clothes.com/articles/Johnstone/rackahoax.htm>.
- Glišović, Ljiljana. 2016. „Rizično društvo i procesi decivilizacije”. *Humanističke studije* 2/2016: 121–128.
- Grad Beograd. 2024. „Tri skulpture srpskih vojnika na Savskom vencu: Spomenik herojima sa Košara, jedan od novijih simbola Beograda”. Grad Beograd. 21.10.2024. <https://www.beograd.rs/cir/zivot-u-beogradu/beogradska-riznica/a87354/Spomenik-herojima-sa-Kosara-jedan-od-novijih-simbola-Beograda.html>.
- Hammond, Philip. 2022. "The Serbs in Western Political and Media Discourse: Othering, Demonisation and Tutelage (an author's draft of a chapter in Jesse Owen Hearn-Branaman and Tabe Bergman, eds. 2023. *Journalism and Foreign Policy: How The US and UK Media Cover Official Enemies*. Abingdon: Routledge). Poslednji pristup 03. april 2025. <https://openresearch.lsbu.ac.uk/download/d33a9a65754e23c69d95f9ac93c59e0b1bb56314d225fcb6c9af268d66a28012/589694/Hammond%20draft%20April.pdf>.
- International Crisis Group [ICG]. 2001. *Bin Laden and the Balkans: The Politics of Anti-terrorism*. ICG Balkans Report N° 119, 9

- November 2001. Belgrade/Podgorica/Pristina/Sarajevo/Skopje/Tirana/Brussels: ICG.
- Jevtić, Dragan, Željko Pajović i Aleksandar Dumić. 2018. „Osetljivost uloge vojske u borbi protiv savremenog terorizma”. *Vojno delo* 70 (3): 479–490. DOI: 10.5937/vojdela1803479J.
- Jovanović, Slobodan. 2005. *Kulturni obrazac* (prir. Gojko Božović). Beograd: Stubovi kulture.
- Koha.net. 2017. “Serbia treats the lost battle in Koshare as a victory”. *Koha.net*, April 7, 2017. <https://www.koha.net/en/arberi/betejen-e-humbur-ne-koshare-serbia-e-trajton-fitore>.
- Kosovoonline. 2024. „Antić: Borbena Paštriku–drugiodbrambeni boj”. *Kosovo online*. 26. maj 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/admiral-antic-borbe-na-pastriku-drugi-odbrambeni-boj-25-5-2024>.
- Latham, Marc Lynton. 2005. *British media coverage of the Kosovo conflict*. PhD thesis. University of Leeds.
- Marković Panama, poručnik Dragan. 2024. „Pretnje s neba”. U *Bitka za Paštrik: Sećanja učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 75–80, treće izdanje. Beograd: Medija centar „Obrana”.
- Marković, Saša S. i Adela J. Zobenica. 2015. „Kosovsko predanje kao podsticaj uravnoteženom karakteru identiteta – ili pogled bez pretenzija”. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, XLV (1): 25–44. Kosovska Mitrovica: Univerzitet u Prištini, Filozofski fakultet. DOI: 10.5937/ZRFFP45-6734.
- Mattis, James N., and Frank Hoffman. 2005. “Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars”. *Proceedings* vol.131/11/1, 233. U.S. Naval Institute, November 2005. <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>.
- Milkić, Nenad. 2024. *Zov karaule* (drugi deo trilogije *Mi smo branili Košare*). Mali Zvornik: Milkić izdavaštvo.
- Milošević, Zoran, i Aleksandra Mirović Janković. 2020. „Veliki rat i (ne) kultura pamćenja u medijima: govor mržnje kroz falsifikovanje istorije i propagandno delovanje”. U *Govor mržnje i kultura pamćenja: zbornik radova*, prir. Zoran Milošević i Miloš Knežević, 172–219. Beograd: Institut za političke studije.
- Ministarstvo odbrane RS. 2019. „Premijera dokumentarno-igranog filma „Ratne priče sa Košara”. *Ministarstvo odbrane Republike Srbije*, 09.04.2019. <https://www.mod.gov.rs/cir/13810/>

- premijera-dokumentarno-igranog-filma-ratne-price-sa-kosara-13810.
- Mirović, Aleksandra. 2008. „Etnički i/ili građanski identitet, tradicija i/ili modernost”. *Politička revija*, 18 (4): 1383–1428.
- Mirović, Aleksandra. 2012. „Značaj i održivost nacionalnog identiteta u savremenim globalizacijskim i integracionim procesima”. *Nacionalni interes*, 13 (1): 79-109.
- Mirović Janković, Aleksandra M. 2023. *Politike identiteta i institucionalni dizajn u etnički heterogenom tipu društva*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
- Mirović Janković, Aleksandra. 2024. „Kada granica postane krvava...” (osvrt na monografiju Dragutin Dimčevski. 2022. *Krvava granica*. Vranje: SUBNOR). *Politička revija*, 82 (4): 281–286. DOI: 10.5937/pr82-55464
- Muratović, Emina, i Safet Muratović. 2014. „Uticaj NATO bombardovanja na životnu sredinu i zdravlje stanovništva Republike Srbije”. 16 YuCorr, May 27–30, 2014. Tara Mountain, Serbia. Poslednji pristup 15. april 2025. https://gery.gef.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/1233/XVI_YuCor.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Mutavdžić, Radenko, prir. 2020. *Bitka na Košarama: Sećanja učesnika 1999*, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Mutavdžić, Radenko, prir. 2024. *Bitka za Paštrik: Sećanja učesnika 1999*, treće izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o udžbenicima. 2025. Ministarstvo prosvete RS, 15.05.2025. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/190525/190525-vest10.html>.
- Nikolajević, Milan, i Dragoljub Sekulović. 2023. „Albanska nacionalna armija početkom 21. veka”. *Bezbednost*, 65 (2): 132–151.
- Obradović, Boško. 2008. „O nacionalnoj samo(ne)disciplini”. *Pravoslavlje*, br. 989, 1. jun 2008. <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/989/tekst/o-nacionalnoj-samo-ne-disciplini/>.
- O’Neill, William G. 2002. *Kosovo: An Unfinished Peace*. International Peace Academy Occasional Paper Series. Boulder, USA; London, UK: Lynne Rienner Publishers.
- OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights [ODIHR]. 1999. *Kosovo/Kosova: As Seen, As Told (An analysis of the human*

- rights findings of the OSCE Kosovo Verification Mission October 1998 to June 1999*). Warsaw: Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). 12/5/2003. <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/17772.pdf>.
- Pavković, Nebojša, i Boško Antić. 2020. *Košare i Paštrik srpski Termopili*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Petrović, Aleksandra. 2023. „Ekocid je najteži zločin protiv prirode”. *Politika*. 22.06.2023. <https://www.politika.rs/sr/clanak/558656/ekocid-ekologija-priroda-pravo-zivotna-sredina-zagadjivackrivicno-delo>.
- Politika*. 2025. „Ђурђевић Стаменковски: Кошаре најважнија лекција из патриотског васпитања”. *Politika*, 14.06.2025. <https://www.politika.rs/scc/clanak/682287/durdevic-stamenkovski-kosare-najvaznija-lekcija-iz-patriotskog-vaspitanja>.
- Priest, Dana and Peter Finn. 1999. „NATO Gives Air Support To Kosovo Guerrillas; But Yugoslavs Repel Attack From Albania”. *The Washington Post*, June 2, 1999. <https://www.washingtonpost.com/politics>.
- Radio-televizija Srbije* [RTS]. 2017. „Beograđani odabrali naziv – Bulevar heroja sa Košara”. *Радио-телевизија Србије*. 11. 8. 2017. <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/2834271/beogradjani-odabrali-naziv-bulevar-heroja-sa-kosara.html>.
- Radojević, vodnik Saša. 2020. „Neprobojni živi zid”. U *Bitka na Košarama: Sećanje učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 59–66, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Rezolucija Ujedinjenih nacija 1244. S/RES/1244 (1999). Savet bezbednosti UN, 4011. sastanak, 10. jun 1999. Poslednji pristup 02. 11. 2024. <https://unmik.unmissions.org/sr/rezolucija-ujedinjenih-nacija-1244>.
- RTS onlajn*. 2009. „Poreklo imena ’Milosrdni andeo’”. *RTS*. 26.03.2009. <https://www.rts.rs/vesti/politika/52257/poreklo-imena-milosrdni-andeo.html>.
- SENSE Tribunal*. 2005. „Da li su u Račku ’otrčali’ ili ’odvedeni’ u smrt?”. *Sense Agency*. 26.01.2005. <http://www.sense-agency.com/tribunal>.
- Seper, Jerry. 1999. “KLA rebels train in terrorist camps”, *The Washington Times*, 4 May 1999. www.washingtontimes.com.

- Simonović, Saša. 2024. „O romanu 'Zov karaule'”. Predgovor u Nenad Milkić. 2024. *Zov karaule* (drugi deo trilogije *Mi smo branili Košare*). Mali Zvornik: Milkić izdavaštvo.
- Spoerri, Marlene. 2014. *Engineering Revolution: The Paradox of Democracy Promotion in Serbia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Subašić, B. 2023. „'Novosti' istražuju: Uloga terorističke organizacije OVK u južnoj srpskoj pokrajini i njihovih mentora, tri decenije kasnije”. *Novosti*. 26.03.2023. <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1219893/novosti-istrazuju-uloga-teroristicke-organizacije-ovk-juznoj-srpskoj-pokrajini-njihovih-mentora-tri-decenije-kasnije>.
- Subašić, Boris. 2016. „Narod koji neguje pesnike i junake”. *Novosti*. 30. 05. 2016. https://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:607738-narod-koji-neguje-pesnike-junake.
- Sudar, Vladimir. 2021. „Rat nobelovaca za Srbiju: Jedni sipaju NATO bombe, a drugi uzvraćaju zabranjenom istinom”. *Sputnik Srbija*, 27.03.2021. <https://lat.sputnikportal.rs/20210327/rat-nobelovaca-za-srbiju-jedni-sipaju-nato-bombe-a-drugi-uzvracaju-zabranjenom-istinom-1124935432.html>.
- Stojčić, Marijana. 2024. “The battle of Košare as a place of memory – From silence to the production of a heroic myth”. Belgrade: Heinrich Böll Stifting, 2024/11/07. <https://rs.boell.org/sites/default/files/2024-11/kosare-eng.pdf>.
- Šaponjić, Zoran. 2025. „Heroji su se za života preselili u legendu i večnost: Kako je počela bitka na Košarama”. *RT Balkan*, 9. april 2025. <https://rt.rs/srbija-i-balkan/137138-heroji-su-se-za-zivota-bitka-kosare/>.
- Šljivančanin, major Duško. 2020. „Spomenik heroizmu”. U: *Bitka na Košarama: Sećanje učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 13–27, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Telegraf*. 2021. „Mala, a velika pobeda jednog heroja sa Košara: Priča o bici ulazi u školski udžbenik istorije”. *Telegraf*, 15.03.2021. <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3313352-mala-a-velika-pobeda-jednog-heroja-sa-kosara-prica-o-bici-ulazi-u-skolski-udzbenik-istorije>.
- The Geopost*. 2021. “Serbia has published a propaganda book about the battle of Kosare, this time for children”. *The Geopost*, December 10, 2021. <https://thegeopost.com/en/news/serbia-has-published-a-propaganda-book-about-the-battle-of-kosare-this-time-for-children/>.

- Todorović, Toma. 2023. „General Vladimir Lazarević za 'Politiku': Svet je već priznao da je Račak velika prevara”. *Politika*, 15.01.2023. <https://www.politika.rs/scc/clanak/532730/General-Vladimir-Lazarevic-za-Politiku-Svet-je-vec-priznao-da-je-Racak-velika-prevara>.
- Trkulja, dr Jovica. 2011. „Prvi Slobodan u Srba”. *Novosti*, 11. 12. 2011. https://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:357198-Prvi-Slobodan-u-Srba.
- Vejnović, Srđan. 2022. „Ekocid: Kada će zločini protiv prirode postati deo pravnog sistema”. Portal *Klima 101*, 09.03.2022. <https://klima101.rs/ekocid-definicija-primeri-medjunarodno-pravo/>.
- Vlašković, Zoran. 2020. „OVK zvanično teroristička organizacija”. *Politika*, 11.08.2020. <https://www.politika.rs/scc/clanak/460131/ovk-zvanicno-teroristicka-organizacija>.
- Vojno-tehnički sporazum između Međunarodnih bezbednosnih snaga („KFOR”) i vlada Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srbije. Kumanovo, 9. jun 1999. Poslednji pristup 02.11.2024. <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19947>; isto na engleskom: Military Technical Agreement between the International Security Force (“KFOR”) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia, 9 June 1999. Last accessed 02.11.2024. <https://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>.
- Vuković, Ana. 2024. „Samo 103 reči za 108 stradalih sa Košara? Kako istorija tretira jednu od najvećih srpskih bitaka”. *RT Balkan*, 9. april 2024. <https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/84595-srbija-istorija-kosare-osnovci-skole/>.
- Walker, Tom, and Aidan Lavery. 2000. “CIA aided Kosovo guerrilla army”. *Sunday Times* (London), 12 March 2000. Poslednji pristup 22.03.2025. <http://emperors-clothes.com/news/ciaaided.htm>.
- Walsh, Lynn. 1999. “The KLA and the struggle for Kosovar self-determination”. *Socialism Today*, Issue 39, June 1999. <https://socialismtoday.org/archive/39/kla39.html>.

Aleksandra Mirović Janković*

Institute for political Studies, Belgrade

KOŠARE – A SYMBOL OF MULTIPLE MEANING AND A NEW COMPONENT OF SERBIAN NATIONAL IDENTITY**

Resume

The paper points out that, in addition to its great historical, geopolitical and geostrategic significance, the Battle of Košare, fought during the NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) in the spring of 1999, also has produced certain consequences in the field of identity for the Serbian people and state. In the first part, within the framework of the analysis of the military-historical context and socio-political consequences of the battles fought at Košare and Paštrik, the various strategic dimensions of the NATO military operation, which was labeled as a humanitarian military intervention, are critically examined, relying, among other things, on Noam Chomsky's concept of "new military humanism". It is shown that it was essentially a reflection of the decivilization process and a deep and destructive antihumanism, as well as a precursor to what is today called hybrid warfare. Then, in the second part of the researching, the focus of the analysis is precisely the symbolic-identity function of the Battle of Košare and the very concept of Košare. It first points out the different symbolic meaning attributed to the concept of Košare depending on the parties to the conflict, which is to say that there are Albanian and Serbian symbolisms of "Košare". However, the research focuses on "Košare" as a Serbian national symbol that has its own narrower, but also

* E-mail address: aleksandramirovic@yahoo.com; ORCID: 0000-0003-1228-8235.

** A shorter version of this paper was presented in the form of a conference presentation under the same title at the national scientific conference "Košare - 25 years later", held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies. This article was created as a result of scientific research within the Institute for Political Studies funded by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation.

certain broader dimensions. Considering that over the past quarter of a century the concept of Košare has acquired the status of a kind of symbol in the Serbian people and society, the starting point was the assumption that the process of establishing “Košare” as a significant component of Serbian national and cultural identity can already be marked. The goal is to determine the phase in which this process is. It will be shown that it has primarily been initiated from below, that is, by society itself, and initiatives from above have only recently become more visible. This is interpreted as an inverse process. According to the research findings, in order to overcome the current state of “national neglect”, a more serious institutional approach is necessary when it comes to developing and nurturing a culture of memory related to the “Košare” and their shaping as an identity element. This implies a strategic approach to creating public policies, such as educational, cultural and other types of practical policies that can contribute in this field. Further, special attention is paid to the education and upbringing system as a key factor in this process. It is also pointed out the role that the media and media memory policies can play in this. In terms of the methodological framework, the method of content analysis of relevant scientific and professional, as well as media and certain legal documents has been applied. The subject of the analysis is also some literary works of importance for understanding and explaining the symbolism of “Košare”. Also, testimonies and interviews of members of the Yugoslav Army who were direct participants in the forenamed battles have been used as a source of data. Discursive analysis has been applied as a supplementary method, as well as the observation method, which is indispensable when it comes to contemporary social processes and phenomena that we have the opportunity to witness.

Keywords: Košare, Kosovo and Metohija, symbolism, national identity, Serbia, Yugoslav Army, culture of memory, politics of memory, education, media

* Овај рад је примљен 1. маја 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. маја 2025. године.